

บทที่ ๒

ปรัชญาแนวคิดและประเพณีของชาวจีนเกี่ยวกับความกตัญญูกตเวที

ความกตัญญูกตเวทีเป็นหลักธรรมคำสอน ที่มีปรากฏในศาสนาและลัทธิต่างๆ ผู้วิจัยจะศึกษาเฉพาะในศาสนาและลัทธิที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ดังนี้ คือ

๑. ความกตัญญูกตเวทีในพระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. ความกตัญญูกตเวทีในพระพุทธศาสนาเถรวาท
๓. ความกตัญญูกตเวทีในลัทธิขงจื้อ

ความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตและการปฏิบัติหน้าที่ต่อกันของคนในสังคม และเป็นคุณธรรมที่กล่าวถึงในสังคมไทยมาช้านาน ผู้วิจัยจะได้นำเสนอหลักธรรมเรื่องความกตัญญูกตเวทีที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎกอรรถกถาและจากแนวคิดของนักปราชญ์เถรวาทเถรวาท และ ความเชื่อเชิงกตัญญู ทางด้านพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นแนวทางและสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องไปตามลำดับ

๒.๑ ความหมายของความกตัญญูกตเวที

๒.๑.๑ ความหมายทางภาษาศาสตร์

คำว่า ความกตัญญูกตเวที เป็นคำศัพท์ที่มาในภาษาบาลี ๒ คำ คือ กตัญญู และกตเวที

คำว่า กตัญญู แปลว่า คนกตัญญู, ผู้รู้คุณมีรูปวิเคราะหฺศัพท์ ดังนี้

กตฺ อุปการํ ชานาติ สึเลนาติ กตญญู^๑ ผู้รู้อุปการะที่คนอื่นทำแล้วแก้ตนโดยปกติ (กต บท หน้า ๓๓๓ ฐาตุในความหมายว่า รู้ ฐ ปัจจย, ช้อน ญ, ลบที่สุดธาตุและร) และมีอีกรูปวิเคราะหฺอื่นว่า

กตฺชินติ สึลมสฺสาติ กตญญู ผู้มีอันรู้อุปการะที่คนอื่นทำแล้วเป็นปกติ^๒ (กต+ญ+ร)

คำว่า กตเวที แปลว่า กตเวทีบุคคล, ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วแก้ตนมีรูปวิเคราะหฺศัพท์ดังนี้

กตฺปาภกฺกิตฺวา วิทติ ชานาติติ กตเวที ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วทำให้ปรากฏ^๓ (กต บท หน้า ๓๓๓ ฐาตุในความหมายว่า-รู้ ญ ปัจจย, พุทฺธ อี เป็น เอ)

^๑พระธรรมกิตติวงศ์, (ทองดี สุรเตโช), ศัพท์วิเคราะหฺ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๗.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗.

กตฺ อุปลารฺเวเทติ ปกาเสตฺติ กตเวทึ ผู้ประกาศอุปการคุณที่ท่านทำแล้ว^๔ (กต บทหน้า
วิท ธาตุในความหมายว่า-รู้ ณี ปัจจัย, พฤทฺธ อี เป็น เอ)

พันตรี ป.หลงสมบุญ ได้ให้ความหมายของคำว่า กตัญญู ว่าผู้รู้อุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้ว
แก้ตนโดยปกติ มีรูปวิเคราะหฺศัพท์ดังนี้

กตฺ อุปลารฺ ชานาติ สึเลนาติ กตญญู ผู้มีปกติรู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก้ตน

กตฺ อุปลารฺ ชานาติติ กตญญู ผู้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแก้ตน^๕ (กต บทหน้า ญา ธาตุ
ในความรู้ง ฺลง รุ ปัจจัย)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้แยกกตัญญูกตเวทียออกเป็น ๒ ศัพท์ ดังนี้

กตัญญู หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำให้

กตเวทึ หมายถึง ผู้ประกาศคุณท่าน

สรุปว่า ความกตัญญูกตเวทึ หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่บุคคลอื่นทำให้แล้วประกาศคุณท่าน

๒.๑.๒ ความหมายของความกตัญญูกตเวทึ ในพระไตรปิฎก

พระพุทธเจ้าตรัส ความหมายของความกตัญญูกตเวทึไว้ ดังนี้

ความกตัญญูกตเวทึ เป็นมงคลสูงสุด

ความกตัญญูกตเวทึเป็นภูมิของสัตบุรุษ

บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวทึเป็นบุคคลหาได้ยากในโลก^๖

ความหมายของความกตัญญูกตเวทึในอรรถกถาและฎีกา และได้อธิบายความหมายของ
ความกตัญญูกตเวทึไว้ดังนี้

ความกตัญญูกตเวทึ หมายถึง ความรู้อุปการะที่ผู้ใดผู้หนึ่งทำแล้วแก้ตนจะน้อยหรือมากก็
ตามโดยการระลึกถึงอยู่เสมอ อีกนัยหนึ่งบุญทั้งหลายชื่อว่าเป็นสิ่งที่มีอุปการะมากแก่สัตว์ทั้งหลาย
เพราะช่วยป้องกันทุกข์ในนรก เป็นต้น การระลึกถึงอุปการะแห่งบุญเหล่านั้นก็ชื่อว่าความกตัญญูกตเวทึ

ความกตัญญูกตเวทึ หมายถึง บุคคลผู้รู้อุปการะที่คนอื่นทำแล้วทำการตอบแทนภายหลัง

ความกตัญญูกตเวทึ หมายถึง บุคคลผู้รู้อุปการะบุคคลอื่นได้ทราบ

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗

^๕พันตรี ป.หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๐๑.

^๖ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร :ศิริอินเตอร์พ
รินท์), หน้า ๖.

^๗พระมหาวิมลนพ อภิวฑฒโน (บุญมาก), “การศึกษาเรื่องกตัญญูในวรรณคดีบาลีพระพุทธศาสนา”,
วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาบาลี), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๑.

ความกตัญญูกตเวที หมายถึง บุคคลผู้มีใจเผื่อแผ่โดยมีเหตุ และหมายถึงบุคคลผู้กระทำ
เพ่งเล็งถึงเหตุว่าเขาทำสิ่งนี้แก่เรา

ความกตัญญูกตเวที หมายถึง บุคคลผู้สว่างมาแล้วสว่างไป

ความกตัญญูกตเวที หมายถึง บุคคลผู้อาศัยผลบุญเป็นอยู่^๘

สรุปว่า ความกตัญญูกตเวที หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่ผู้อื่นทำแล้วแก้ตนและทำการตอบแทน
คุณของผู้ทำอุปการะนั้น

๒.๑.๓ ความหมายของความกตัญญูกตเวทีตามแนวคิดของนักปราชญ์ในพระพุทธศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า ความกตัญญูกตเวที หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่
ท่านทำแล้วตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่นและแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น^๙

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) กล่าวว่า ความกตัญญูกตเวที หมายถึง ผู้รู้บุญคุณที่เขา
ทำแก้ตน และไม่ลืมบุญคุณของผู้นั้น รวมทั้งผู้ระลึกถึงบุญคุณของสัตว์ บุญคุณของที่อยู่อาศัย และ
บุญคุณของธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ช่วยให้ตนมีความสุข^{๑๐}

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ) กล่าวว่า ความกตัญญูกตเวที แยกออกเป็น ๒
ศัพท์ ดังนี้

กตัญญู หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำให้

กตเวที หมายถึง ผู้ประกาศคุณท่าน^{๑๑}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า ความกตัญญู เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ใน
สังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่น และสิ่งอื่นชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้ เพราะได้รับการ
อุปการะเลี้ยงจากบุคคลต่าง ๆ มีบิดา มารดา ครู อาจารย์ ญาติ พี่น้อง เป็นต้น นอกจากนั้น ต้องพึ่งพา
อาศัยสิ่งอื่นอีก เช่น ปัจจัย ๔ เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้ ในส่วนจิตใจมนุษย์ก็ได้รับการ
ปลูกฝังอบรมลักษณะคุณค่าทางจิตใจจากบุคคลอื่น มีบิดามารดา เป็นต้น ให้มีทัศนคติ ค่านิยม
คุณธรรม จริยธรรม อันเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตให้มีความเจริญรุ่งเรือง ความกตัญญูนี้เป็น

^๘เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑-๑๒๒.

^๙พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐,
(นนทบุรี : โรงพิมพ์พิมพ์การพิมพ์,) ๒๕๔๕, หน้า ๓๑๗.

^{๑๐}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **คำวัด เล่ม ๔**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ขอรระกา,
๒๕๕๖), หน้า ๑.

^{๑๑}พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), **มงคล ๓๘**, (กรุงเทพมหานคร : หจก. การพิมพ์พระนคร,
๒๕๓๖), หน้า ๑๗๗.

คุณธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติมิใช่เฉพาะมนุษย์ต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีแม้แต่ต่อสัตว์ และพืชทั้งหลายด้วย^{๑๒}

คำว่า กตัญญู ที่ใช้ในพระบาลีมักจะมีคำว่า กตเวทิตามหลังเสมอ ซึ่งเท่ากับเป็นการอธิบายความหมายของความกตัญญูว่า ไม่ใช่เพียงแต่รู้อุปการะของบุคคลอื่นเท่านั้น แต่จะต้องมีการตอบแทนอุปการะของบุคคลที่ทำให้แก่ตนด้วย ดังนั้น ท่านจึงอธิบายความหมายของคำว่า กตัญญู หมายถึง บุคคลผู้รู้อุปการะที่บุพการีทำให้และตอบแทนอุปการะนั้น ชื่อว่า กตัญญูกตเวทิตี^{๑๓}

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี ป.ธ.๙) ตรัสไว้ว่า ความกตัญญูกตเวทิตี แยกออกเป็น ๒ ศัพท์ คือ กตัญญู และกตเวทิตี

กตัญญู หมายถึง การรู้คุณที่ผู้อื่นทำแล้วแก่ตน

กตเวทิตี หมายถึง การรู้จักประกาศ และตอบแทนพระคุณของผู้ที่มีอุปการคุณแก่ตน ซึ่งแสดงได้โดยการเคารพ การเอื้อเฟื้อ การสรรเสริญ เป็นต้น

เมื่อรวมศัพท์แล้ว ความกตัญญูกตเวทิตี หมายถึง การรู้คุณของผู้อื่นที่ทำประโยชน์แก่ตน เช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า บิดามารดา เป็นต้น แล้วจดจำตระหนักถึงอุปการคุณนั้น หาโอกาสตอบแทนโดยการประกาศ และตอบแทนพระคุณนั้น^{๑๔}

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า ความกตัญญูกตเวทิตี หมายถึง การระลึกรู้ และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่นที่มีอยู่เหนือตน เรียกว่า กตัญญู การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้น ๆ เรียกว่ากตเวทิตี ความกตัญญูกตเวทิตีนี้เป็นธรรมประกอบโลกให้เป็นอยู่ได้ และอยู่ได้ด้วยความสงบสุข^{๑๕}

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) กล่าวว่า ความกตัญญูกตเวทิตี เป็นคำที่มาด้วยกัน คือ เมื่อกล่าวถึง กตัญญูก็ต้องกล่าวถึง กตเวทิตี ด้วย เพราะในทางปฏิบัติคุณธรรม ๒ ข้อนี้ ไม่สามารถแยกจากกันได้ ความกตัญญู หมายถึง การยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติ

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), คนไทยกับป่า, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

^{๑๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี แปลเล่ม ๔, (โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๑๙.

^{๑๔} สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี ป.ธ.๙), มงคลในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพมหานคร : ๒๕๓๘), หน้า ๒๐.

^{๑๕} พุทธทาสภิกขุ, กตัญญูกตเวทิตี เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๒.

สิ่งแวดล้อมที่มีต่อเราทั้งทางตรง และทางอ้อม กตเวที หมายถึง การพยายามทำตอบแทนอุปการคุณนั้นด้วยการยกย่อง บำรุง รักษาให้คงอยู่ในสภาพที่ดีงาม^{๑๖}

พระมหาวชิรพงษ์ ปณฺณวชิโร กล่าวว่า ความกตัญญูกตเวที หมายถึง การรู้จักระลึกถึงในอุปการคุณที่ได้รับจากบุคคลอื่นแล้ว หาโอกาสตอบแทนอุปการคุณนั้นตามกำลังซึ่งในพระพุทธศาสนา ถือว่ามีความสำคัญมาก ความกตัญญูกตเวทีไม่มีในบุคคลใด การคบบุคคลนั้นก็ไร้ประโยชน์^{๑๗}

จากนักปราชญ์ได้อธิบายความหมายของความกตัญญูกตเวทีที่มาตั้งแต่ต้นพอจะสรุปได้ว่า ความกตัญญูกตเวที หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่ผู้อื่นทำแล้วตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่น และแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น

๒.๒ ความสำคัญของความกตัญญูกตเวที

๒.๒.๑ ความสำคัญของความกตัญญูกตเวทีในพระไตรปิฎก

พระพุทธเจ้าตรัสความสำคัญไว้ในปัญญาสาตกว่า

กตญฺญตา ฌมมฺมลา กตญฺญตา ฌมมฺปธานตา

กตญฺญตยา สนฺติยา สพฺพบุญญาภิวฑฺฒิ

แปลว่า ความกตัญญู เป็นรากเหง้าของความดีความชอบ เป็นประธานอย่างยิ่งในโลก เมื่อความเป็นคนกตัญญูมีอยู่แล้ว สรรพกุศลทั้งปวงก็ย่อมเจริญรุ่งเรือง^{๑๘}

พระพุทธเจ้าตรัสความสำคัญของความกตัญญูกตเวที^{๑๙}ว่าเป็นภูมิของสัตบุรุษ คือ สัตบุรุษเป็นคนมีความกตัญญูกตเวที บุคคลที่เรียกว่า สัตบุรุษ จะต้องประกอบด้วยสัปปุริสธรรม ๗ ประการ คือ

๑. ฌมมัญญู รู้จักเหตุ
๒. อตถัญญู รู้จักผล
๓. อตตัญญู รู้จักตน
๔. มัตตัญญู รู้จักประมาณ
๕. กาลัญญู รู้จักกาลเวลา

^{๑๖} พระเทพวิสุทธเมธี, (ปัญญานันทภิกขุ), กตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖) หน้า ๖-๗.

^{๑๗} พระมหาวชิรพงษ์ ปณฺณวชิโร (มะพารมย์), “การศึกษาเปรียบเทียบคำสอน เรื่อง กตัญญูในลัทธิขงจื้อกับในพระพุทธศาสนาที่มีต่อครอบครัว” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔๐.

^{๑๘} ปัญญาสาตก, มูลนิธิอมสินเพื่อสังคม, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่แปลนพรัตน์, ๒๕๕๔), หน้า ๓๗๒.

^{๑๙} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๗๗.

๖. ปริสัญญู รู้จักบริษัท

๗. ปุคคลัญญูรู้จักบุคคล^{๒๐}

๒.๒.๒ ความสำคัญของความกตัญญูกตเวทีตามแนวคิดของนักปราชญ์ในพระพุทธศาสนา ดังนี้
พระมหาบุญกอง คุณาธโร กล่าวว่า ความกตัญญูกตเวที ทำให้สถาบันครอบครัว และสังคมมีความมั่นคง เป็นหลักธรรมพื้นฐานทำให้มนุษย์รู้จัก ทำหน้าที่ในสถาบันครอบครัว โดยมารดาบิดาทำหน้าที่ในฐานะบุพการี และบุตรทำหน้าที่ต่อมารดาบิดาในฐานะมีความกตัญญูกตเวที^{๒๑}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า การตระหนักถึงพระคุณของมารดาบิดา และหน้าที่สำคัญของมารดาบิดา คือ เป็นพรหม เพราะประกอบด้วย คุณธรรมสำคัญ เรียกว่า พรหมวิหารธรรม ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา มารดา บิดาจัดเป็นบูรพาจารย์คนแรกของลูกคือ ๑) ห้ามปรามจากความชั่ว ๒) สั่งสอนอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔) เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควร ๕) มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาสอันสมควร ผู้ที่เป็นลูกก็ต้องมีความกตัญญูกตเวที โดยทำหน้าที่ ๕ ประการ คือ ๑) ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ๒) ช่วยทำกิจธุระของท่าน ๓) ดำรงวงศ์สกุล ๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศไปให้^{๒๒}

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวว่า ความกตัญญูกตเวทีนั้นไม่มีเฉพาะมนุษย์เท่านั้น ความรู้คุณของวัตถุสิ่งของก็เป็นความกตัญญูกตเวที ไม่ว่าจะเป็นถนนหนทาง บ้านที่พักอาศัย ธรรมชาติแวดล้อมที่เราอยู่ ทุกสิ่งล้วนมีบุญคุณ จึงมีภาษิตว่า “นิมิตต์ สาธูรฺพานํกตญฺญูกตเวทีตา” แปลว่า ความรู้คุณ และประกาศตอบแทนคุณนั้นให้ปรากฏ เป็นเครื่องหมายของคนดี^{๒๓}

พุทธทรัพย์ ขุนชิต กล่าวว่า ความกตัญญูกตเวที มีความสำคัญ คือ เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักทำหน้าที่ของตนเอง โดยเริ่มจากความรับผิดชอบต่อตนเองความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในสถาบันครอบครัว คือ มารดาบิดา ทำหน้าที่ในฐานะบุพการี และบุตรธิดาทำหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญูกตเวที คือ ผู้รู้อุปการะของบิดามารดา และทำการตอบแทนโดยการเลี้ยงดูท่าน

^{๒๐}ที่. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓/๓๓๓.

^{๒๑}พระมหาบุญกอง คุณาธโร (มหา), “การศึกษาวิเคราะห์ความกตัญญู (กตัญญูตา) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔.

^{๒๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *คุณบิดามารดาสุดพรรณนามหาศาล*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗.

^{๒๓}พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ธรรม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหสัมพันธ์ จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒.

ทั้ง ๒ ทั้งทางกายและทางใจ^{๒๔} ซึ่งปัจจุบันในสังคมไทยมีปัญหาสังคมเกี่ยวกับสถาบันครอบครัว คือ มารดาบิดา ไม่ทำหน้าที่ของตนเอง ให้บุตรธิดาเกิดแล้วไม่เลี้ยงดู นำไปทิ้งตามที่ต่าง ๆ อย่างปรากฏอย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน ส่วนบุตรธิดาบางคนในสังคมไทยก็ไม่ทำหน้าที่ของตนเอง คือ ทอดทิ้งมารดาบิดาไว้บ้านพักคนชราให้ทางราชการรับภาระเลี้ยงดู ทำร้ายร่างกายมารดาบิดา และทำร้ายชีวิตมารดาบิดา ปัญหาสังคมทั้งปวงนี้เกิดจากบุตรธิดาผู้ไม่มีความกตัญญูต่อกตเวทีก่อน การจะแก้ปัญหาดังกล่าวนี้ต้องปลูกจิตสำนึกให้บุตรธิดามีความกตัญญูต่อกตเวทีก่อนนั้น ความกตัญญูต่อกตเวทีก็น่าจะมีความสำคัญอย่างยิ่ง เป็นหลักธรรมทำให้สังคมไม่เกิดปัญหาการทอดทิ้ง และการทำร้ายชีวิตมารดาบิดา

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) กล่าวถึงความสำคัญของความกตัญญูต่อกตเวทีก่อนว่า คนในสมัยโบราณได้ปลูกจิตสำนึกให้ลูกหลานมีความกตัญญูต่อกตเวทีก่อน นักปราชญ์ในอินเดีย ได้เขียนความกตัญญูต่อกตเวทีก่อนที่สอดแทรกไว้ในวรรณกรรมต่าง ๆ ชาดกต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาที่แฝงไว้ด้วยความกตัญญูต่อกตเวทีก่อน เพื่อสอนให้ลูกมีความกตัญญูต่อกตเวทีก่อนพ่อแม่ ไม่ประทุษร้ายพ่อแม่เลี้ยงดูพ่อแม่ให้มีความสุขกายสุขใจ ในประเทศจีนก็มีนักปราชญ์ขงจื๊อ ก็ได้เขียนหลักกตัญญูต่อกตเวทีก่อนให้ลูกปฏิบัติต่อก่อนแม่ ปู่ย่าตายาย สอนให้บุคคลรู้จักตอบแทนอุปการคุณของผู้อื่น^{๒๕}

อานวย จันทน์เงิน กล่าวว่า ความกตัญญูต่อกตเวทีก่อน เป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติ เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์ และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ และเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษย์ เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดีเป็นเหตุให้เกิดความสุขุม รอบครอบมีจิตสำนึกในหน้าที่ของตนเอง^{๒๖}

ความกตัญญูต่อกตเวทีก่อน มีความสำคัญเปรียบเหมือนเสาหลักของสังคม ถ้าเสาหลักแข็งแรง สังคมก็ดำรงอยู่ได้ ถ้าเสาหลักไม่แข็งแรง สังคมก็มีปัญหา ในสังคมไทย ความกตัญญูต่อกตเวทีก่อนเป็นธรรมะที่คนไทยเข้าใจได้ไม่ยาก เพราะพ่อแม่ปู่ย่าตายายได้ปลูกจิตสำนึกให้ลูกหลานมีความกตัญญูต่อกตเวทีก่อน^{๒๗}

^{๒๔} พูลทรัพย์ ขุนจิต, “ศึกษาจริยธรรมด้านกตัญญูต่อกตเวทีก่อนของบุตรธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดา ศึกษาเฉพาะ กรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนราชวินิตบางแคปานจ๋า กรุงเทพมหานคร”, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๑-๔๒.

^{๒๕} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), กตัญญูต่อกตเวทีก่อนเป็นเครื่องหมายของคนดี, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๖ – ๗.

^{๒๖} อานวย จันทน์เงิน “การพัฒนาความกตัญญูต่อกตเวทีก่อนตามแนวคิดพระพุทธศาสนา (ทองน้อย กิตติทินโน)”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (ภาควิชาสารัตถศึกษา : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๘.

^{๒๗} พ.สถิตวราณ, อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาจัดพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๖.

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า ความกตัญญูกตเวที มีความสำคัญ คือ เป็นน้ำดับไฟของชีวิต คนที่มีความกตัญญูกตเวทีย่อมรู้ถึงทุกสิ่งในโลก รู้คุณค่าของสิ่งทั้งหลาย ทำให้โลกสงบร่มเย็น การที่คนเราทุกคนบนโลกอยู่โดยไม่มี ความกตัญญูกตเวทีก็ย่อมประสบแต่ความทุกข์ ไม่มีความสุข^{๒๘}

จากหลักธรรมในชาดกในพระพุทธศาสนา และนักปราชญ์ที่ได้อธิบายความสำคัญของความกตัญญูกตเวทีก็พอจะสรุปความได้ว่า ความกตัญญูกตเวทีเป็นหลักธรรมที่สำคัญ คือ เป็นรากเหง้าของความดีทุกอย่าง เป็นความดีเบื้องต้นของความดีทั้งหลาย เป็นภูมิของสัตว์บุรุษ เป็นหลักธรรมค้ำจุนให้สังคมมนุษย์ปฏิบัติหน้าที่ของตนเองสัมพันธ์กับบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น บุตรธิดามีความกตัญญูกตเวทีต่อมารดาบิดา และทุกคนในสังคมมีหน้าที่ทำอุปการคุณ และตอบแทนคุณซึ่งกันและกัน นี่จะเป็นเหตุให้สังคมไม่เกิดปัญหา อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

๒.๓ ลักษณะของความกตัญญูกตเวที

นักปราชญ์ได้ให้คำอธิบายลักษณะของความกตัญญูกตเวที ได้ดังนี้

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) กล่าวว่า เราจะดูคนไม่ต้องดูแหวนที่สวมนิ้ว สายสร้อยห้อยคอ รถยนต์ สิ่งเหล่านี้เป็นเปลือกทั้งนั้น แต่ดูว่าเขามีความกตัญญูกตเวทีขนาดไหน เขาปฏิบัติต่อ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย อย่างไร คนดีย่อมดูแลบำรุงพ่อแม่ให้มีความสุข เพราะพ่อแม่เป็นพระประจำบ้านเป็นเทวดาประจำบ้าน ไม่ต้องไปกราบไหว้เทวดาที่ไหนกราบไหว้พ่อแม่ก็พอแล้ว การเคารพกราบไหว้พ่อแม่เป็นมงคลชีวิต^{๒๙}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า คนมีความกตัญญูกตเวทีจะแสดงออก ๒ ลักษณะ คือ

๑. ประกาศคุณท่าน คือ การประกาศว่าผู้มีพระคุณของเราได้อย่างไรบ้าง เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่จะต้องกล่าวสรรเสริญ ยกย่องพ่อแม่ให้คนอื่นฟังว่าท่านดีกับเราอย่างไร ที่นิยมกันมากคือเขียนประวัติพ่อแม่ในหนังสืองานศพ วิธีนี้ใช้ได้แต่มีวิธีที่ดีที่สุด วิธีประกาศคุณพ่อแม่ที่ดีที่สุดคือ ประกาศที่ตัวเอง คนเราทุกคน คือ ตัวแทนของพ่อแม่ทั้งนั้น เพราะเลือดเนื้อของตน คือ เลือดเนื้อเดียวกันกับพ่อแม่ นิสสัยใจคอ และความประพฤติก็ได้รับการอบรมถ่ายทอดมาจากท่าน ฉะนั้นตัวของเราจะประกาศคุณของพ่อแม่อย่างชัดเจนที่สุด

๒. ตอบแทนคุณของท่าน เช่นผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่สามารถตอบแทน ได้ดังนี้

๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ

^{๒๘} พุทธทาสภิกขุ, กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาจัดพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๒.

^{๒๙} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), กตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

- ๒) ช่วยทำกิจธุระของท่าน
- ๓) ดำรงวงศ์ตระกูล
- ๔) ประพฤติเหมาะสมกับความเป็นทายาท
- ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศไปให้ท่าน

การรู้อุปการคุณของผู้อื่นก็ใช้วิธีประกาศให้ผู้อื่นรู้ และตอบแทนท่านด้วยการให้วัตถุสิ่งของ ด้วยการช่วยเหลือด้วยกำลัง และด้วยการเคารพ^{๓๐}

ปิ่น มุทุกันต์ กล่าวว่า ลักษณะของคนมีความกตัญญูทเวทีมี ๒ ลักษณะดังนี้

๑. กตัญญูทเวทีชั้นสามัญ เป็นการรู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้แก่ตน จะรับรองว่าใครมีคุณก็ต่อเมื่อเขาทำให้กับตนเท่านั้น เช่น ยอมรับว่าบิดามารดามีพระคุณ เพราะได้เลี้ยงดูเรามา ยอมรับว่าครูอาจารย์มีพระคุณ เพราะได้สั่งสอนวิชาการให้เรา ยอมรับว่าญาติพี่น้องมีบุญคุณ เพราะท่านเหล่านั้นเคยให้อาหาร และน้ำแก่เรา แล้วก็ทำการตอบแทนอุปการคุณของท่านเหล่านั้น

๒. กตัญญูทเวทีชั้นสัตบุรุษ เป็นความกตัญญูทเวทีชั้นสูง หมายถึง การรู้จักคุณธรรมความดีของบุคคลอื่น ใครมีความดีก็รู้ว่าเขาเป็นคนดี ไม่ว่าเขาจะทำอะไรให้เราหรือไม่ก็ตาม ไม่ยึดเอาตัวเองเป็นเครื่องวัดความดีของคนอื่น เป็นการตัดสินความดีด้วยความดีรู้คุณความดีว่ามีคุณค่าอย่างไร และพยายามถ่ายทอดคุณความดีนั้นมาใส่ตนเอง เพื่อจะได้ทำคุณความดีเหมือนเขา^{๓๑}

จากการที่นักปราชญ์ได้อธิบายลักษณะของความกตัญญูทเวที สรุปได้ว่า ลักษณะของความกตัญญูทเวทีมี ๒ ลักษณะดังนี้

๑. ความกตัญญูทเวทีชั้นสามัญ หมายถึง บุคคลผู้รู้อุปการะจากผู้มีพระคุณ เช่น มารดาบิดาผู้ให้ชีวิตและเลี้ยงดูจนเติบโตแล้วมีความสำนึกถึงพระคุณนั้น แล้วทำการตอบแทนด้วยหน้าที่ของบุตร ๕ ประการ คือ ๑) ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ๒) ช่วยทำกิจของท่าน ๓) ดำรงวงศ์ตระกูล ๔) ทำตนให้เหมาะสมผู้เป็นทายาท ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศไปให้ท่าน และบุคคลผู้รู้ถึงอุปการคุณที่ได้รับจากผู้มีพระคุณ เช่น ครู อาจารย์ เป็นต้น แล้วทำการตอบแทนอุปการคุณของท่าน ด้วยการให้วัตถุสิ่งของ และเคารพท่าน เป็นต้น

๒. ความกตัญญูทเวทีชั้นสัตบุรุษ หมายถึง บุคคลผู้ที่มีได้รับการอุปการคุณจากผู้อื่น แต่รู้ถึงคุณความดีของบุคคลอื่น แม้จะไม่ทำอุปการคุณแก่ตน แต่เขาทำคุณความดีให้แก่สังคม เช่น สร้างศาลาพักผ่อนริมทาง หรือทำคุณประโยชน์แก่สังคม แล้วประกาศยกย่องถึงคุณความดีของผู้นั้น แล้วนำคุณความดีนั้นมาใช้สำหรับตนเอง คือ ปฏิบัติตามคุณความดีนั้น

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), คุณบิดามารดา สุตพรรณนามหาศาล, หน้า ๕๗.

^{๓๑} ปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิต ภาค ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า

๒.๔ วิธีการบำเพ็ญความกตัญญูกตเวที

๒.๔.๑ วิธีการบำเพ็ญความกตัญญูกตเวทีในพระไตรปิฎก

มนุษย์ในโลกนี้ต้องมีการอาศัยซึ่งกันและกัน เช่น บุตรธิดาต้องอาศัยมารดาบิดาเป็นแดนเกิดและเลี้ยงดูจนสามารถพึ่งตนเองได้ นอกจากนี้ทุกคนในสังคมจะอยู่ผู้เดียวมิได้ ต้องมีความสัมพันธ์ต่อกัน ต้องมีอุปการะและการตอบแทนต่อกัน ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนหลักธรรมทศ ๖ เพื่อให้บุคคลในระดับครอบครัวและระดับสังคมต้องมีหน้าที่ปฏิบัติต่อกันอันจะเป็นเหตุให้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

ในหลักธรรมทศ ๖^{๓๒} ได้จำแนกบุคคลผู้ทำอุปการะและบุคคลผู้ได้อุปการะแล้วต้องแสดงความกตัญญูกตเวทีได้ดังนี้

๑. ปุรัตถิมทศ ทศเบื่องหน้าได้แก่ มารดาบิดา พระพุทธเจ้าตรัสว่า มารดา บิดาเป็นบุพพการี^{๓๓} หมายถึงผู้ทำอุปการะก่อน คือเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตบุตร ให้การเลี้ยงดู ให้การศึกษา เป็นต้น และตรัสเรียกว่าเป็นพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ อาหุไนยบุคคล^{๓๔}

มารดาบิดาที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า พรหมเพราะว่าท่านทั้ง ๒ มีพรหมวิหารธรรม ๔ คือ

๑. เมตตา เมื่อบุตรอยู่ในครรภ์ มารดาบิดามีเมตตาจิตว่า เมื่อไรหนอเราจักเห็นบุตรน้อยไม่มีโรค มีความปลอดภัยเกิดมาในโลก

๒. กรุณา เมื่อบุตรยังนอนหงาย ถูกเส้น เป็นต้น กัด หรือถูกการเป็นทุกข์บีบคั้น ร้องไห้ ในคราวนั้นมารดาบิดาย่อมเกิดความกรุณาขึ้นเพราะได้ยินเสียงร้องไห้ของบุตรนั้น

๓. มุทิตา ในเวลาที่บุตรน้อย วิ่งเล่นไปมาก็ดี ในเวลาที่บุตรกำลังเจริญเติบโตก็ดี ในเวลานั้นมารดาบิดาย่อมมีจิตอ่อนโยน บันเทิง เบิกบาน เพราะมองดูบุตรนั้น

๔. อุเบกขา ในเวลาที่บุตรเจริญเติบโตมีครอบครัวแยกอยู่ครองเรือน มารดาบิดาย่อมมีอุเบกขาว่าบัดนี้ บุตรของเราอาจเพื่อดำรงชีวิตด้วยตนเอง มีฐานะมั่นคง สามารถดำรงสืบต่อวงศ์ตระกูล

มารดาบิดาเป็น บุรพเทพ เพราะมารดาบิดา เปรียบเหมือนวิสุทธิเทพ คือ พระชินาสพ ไม่คิดถึงความผิดที่พวกคนพาลทำแล้วแค้น มุ่งหวังแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์สุขแก่พวกเขาโดยส่วนเดียว มารดาบิดาก็เป็นเช่นเดียวกัน มิได้คิดถึงความผิดที่บุตรทำแล้วแค้น มุ่งหวังแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์สุขแก่บุตรโดยส่วนเดียว พระพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกว่า เทพ และเหตุที่เรียกว่าบุรพเทพ เพราะบุตรจะรู้จักเทพ เหล่าอื่นคือ สมมติเทพ อุปัตติเทพ วิสุทธิเทพ เพราะอาศัยมารดาบิดา

^{๓๒} ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๘-๒๐๔/๒๐๒-๒๐๖

^{๓๓} อังคิก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^{๓๔} ชุ.อิติ (ไทย) ๒๕/๑๐๖/๔๘๕.

มารดาบิดารับเป็นบูรพาจารย์ของบุตร เพราะยังบุตรให้ยึดถือ ให้สำเหนียก ให้ศึกษาตั้งแต่บุตรเกิดมาในโลกนี้ว่า เจ้าจงทำอย่างนี้ จงยืนอย่างนี้ จงนั่งอย่างนี้ คนเจ้าจงเรียกว่า พ่อ จงเรียกว่า แม่ เป็นต้น ต่อมาภายหลังอาจารย์เหล่าอื่นจึงให้ศึกษาศิลปวิชาการ อาจารย์เหล่าอื่นให้การบรรพชา อาจารย์เหล่าอื่นให้การอุปสมบท อาจารย์เหล่าอื่นให้การศึกษาพระพุทธพจน์ อาจารย์เหล่านั้นเรียกว่า ปัจฉาจารย์

มารดาบิดาเป็น อาหุไนยบุคคล เพราะเป็นผู้อันบุตรพึงบำรุงเลี้ยงด้วยปัจจัย ๔ มี ข้าว น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยากรักษาโรค เป็นต้น

มารดาบิดา เป็นผู้อนุเคราะห์บุตร เพราะมารดาบิดา ย่อมตัดชีวิตสัตว์เหล่าอื่น สละสิ่งของอันเป็นของตนย่อมคุ้มครองดูแลบุตร

สรุปว่า พระพุทธเจ้าตรัสเรียกมารดาบิดาว่าเป็น บุพพการี เพราะมีอุปการะเบื้องต้นแก่บุตร เป็นพรหม เพราะมีพรหมวิหารธรรมคือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นบูรพาจารย์ เพราะเป็นอาจารย์คนแรกของบุตร เป็นอาหุไนยบุคคล เพราะเป็นผู้อันบุตรควรบำรุงเลี้ยงด้วยปัจจัย ๔ มี ข้าว น้ำ เป็นต้น เป็นผู้อนุเคราะห์บุตร เพราะดูแลคุ้มครองบุตรตั้งแต่เกิดจนเจริญเติบโตสามารถดำเนินชีวิตด้วยตนเองได้

บุตรเมื่อได้รับการเลี้ยงดูจนเจริญเติบโตแล้ว จะต้องมีความกตัญญูทักท้วงที่รู้อุปการะของมารดาบิดา และเลี้ยงดูท่านทั้ง ๒ ในวัยชราซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงวิธีการบำเพ็ญความกตัญญูทักท้วงไว้ในหน้าที่ปฏิบัติต่อมารดาบิดา ไว้ในสังคาลกสูตร ๕ ประการ คือ

๑. ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจของท่าน
๓. ดำรงวงศ์ตระกูล
๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศไปให้ท่าน^{๓๕}

๑. เมื่อท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ

การเลี้ยงดูมารดาบิดานั้นเป็นหน้าที่สำคัญที่บุตรจะต้องปฏิบัติ การทำหน้าที่นั้นก็เป็นการบำเพ็ญความกตัญญูทักท้วงที่ คือ บุตรผู้รู้ถึงพระคุณของมารดาบิดาแล้วทำการตอบแทนพระคุณของท่าน โดยการทำหน้าที่ ๕ ประการ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในสังคาลกสูตร

การเลี้ยงดูมารดาบิดานั้นแบ่งออกเป็น ๒ ประการ ดังนี้

- ๑.๑. การเลี้ยงดูด้านร่างกาย การเลี้ยงดูด้านร่างกาย คือ การเลี้ยงดูท่านด้วยปัจจัย ๔ ได้แก่
 - ๑) อาหาร จัดอาหารให้ท่านเหมาะสมกับวัยของท่าน มีคุณประโยชน์ต่อร่างกาย

^{๓๕}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

๒) เครื่องนุ่งห่ม ดูแลเครื่องนุ่งห่มของท่านให้สะอาด ให้ท่านนุ่งห่มได้สบายกาย และเหมาะสมกับวัยของท่าน

๓) ยารักษาโรค จัดยาบำรุงให้ท่านมีสุขภาพแข็งแรง เมื่อท่านเจ็บป่วยรักษาท่านให้หายเป็นปกติ

๔) ที่อยู่อาศัย จัดให้มารดาบิดาได้อยู่บ้านที่มีอากาศปลอดโปร่ง ให้ท่านอยู่ร่วมกับลูกหลาน ซึ่งเป็นเหตุให้ท่านจะมีความสุขใจ มีความอบอุ่น

เพราะเหตุนี้ บัณฑิตพึงสักการะมารดาบิดาด้วยข้าวน้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ การล้างเท้า เพราะการปรนนิบัติมารดาบิดานั้น บัณฑิตจึงสรรเสริญในโลกนี้ เขาละไปแล้ว ย่อมบรรเทิงในโลกสวรรค์^{๓๖}

๑.๒. การเลี้ยงดูทางใจ การเลี้ยงดูทางใจนั้นบุตรจะต้องเคารพเชื่อฟังท่าน แสดงอาการเคารพซึ่งจะเป็นเหตุให้ท่านมีความสุขใจ

การที่จะทำหน้าที่หรือบำเพ็ญความกตัญญูต่อบิดามารดาด้วยการเลี้ยงดูท่านทั้งทางร่างกาย และทางจิตใจนี้ยังไม่แน่ว่าเป็นการตอบแทนท่านอย่างสูงสุด การที่จะตอบแทนอย่างสูงสุดนั้นคือ หากมารดาบิดาเป็นผู้มีมิชฌาติภูมิจึงไม่เชื่อกฎแห่งกรรม เป็นต้น ก็เปลี่ยนทัศนคติของท่านให้กลับเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ มีความเห็นถูกต้อง เช่นเชื่อว่ากฎแห่งกรรมมีจริง ทำดีจะต้องได้ดี ทำชั่วจะต้องได้ชั่ว เป็นต้น

บุตรคนใดให้มารดาบิดาผู้ไม่มีศรัทธาให้มีศรัทธา ตั้งมั่นอยู่ในศรัทธาสัมปทา ให้มารดาบิดาผู้ทุศีลตั้งมั่นอยู่ในศีลสัมปทา ให้มารดาบิดาผู้ตระหนี่ตั้งมั่นอยู่ในจาคสัมปทา ให้มารดาบิดาผู้ไม่มีปัญญาตั้งมั่นอยู่ในปัญญาสัมปทา ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล ชื่อว่าบุตรได้ตอบแทนแก่มารดาบิดา^{๓๗}

๒. ช่วยทำกิจของท่าน

การที่จะช่วยทำกิจของท่านนั้น มีดังนี้

๑. กิจภายในบ้าน คือ ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ของมารดาบิดาตามกำลังของตน เช่น เมื่อวัยเด็กก็ช่วยกวาดบ้าน รดต้นไม้ เป็นต้น

๒. กิจภายนอกบ้าน คือ เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้วก็ช่วยรับภาระหน้าที่การงานของมารดาบิดา เช่น มารดาบิดามีอาชีพค้าขายก็รับภาระช่วยทำการค้าขายแทนให้มารดาบิดาพักผ่อนในบ้าน

๓. ดำรงวงศ์ตระกูล

การดำรงวงศ์ตระกูลนั้น คือ การรักษาสืบต่อวงศ์ตระกูลให้ดำรงอยู่ตลอดกาลนาน ดังนี้

^{๓๖} อก.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๘๓.

^{๓๗} อก.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๔/๗๘.

๑. รักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูลของมารดาบิดาไม่ให้เสื่อมเสีย เช่น ไม่ทำกรรมชั่วทางกายมีการข่มขืน ประกอบมิฉ้อฉลมิมีการเป็นโจร ปล้น ทรัพย์ของผู้อื่น เป็นต้น

๒. รักษาทรัพย์สมบัติของวงศ์ตระกูลให้ดำรงอยู่นาน เหตุที่ทำให้ทรัพย์สมบัติ ดำรงอยู่ไม่นาน มี ๔ ประการดังนี้

- (๑) ไม่แสวงหาพัสดุที่หายไปแล้ว
- (๒) ไม่ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า
- (๓) ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค
- (๔) ตั้งบุรุษ หรือสตรีผู้หุนหันพลันแล่นให้เป็นใหญ่ในเรือน^{๓๘}

ส่วนเหตุที่จะทำให้ทรัพย์สมบัติดำรงอยู่ได้นานมี ๔ ประการดังนี้

- (๑) แสวงหาพัสดุที่หายไป
- (๒) ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า
- (๓) รู้จักประมาณในการบริโภค
- (๔) ตั้งบุรุษ หรือสตรีผู้มีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน^{๓๙}

๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท

การที่จะประพฤติตนให้เหมาะสมก็คือการประพฤติตนให้ตั้งอยู่ในความดี เว้นจากอบายมุข^{๔๐} ซึ่งเป็นเหตุให้พบกับความเสื่อมเสียทั้งชื่อเสียงวงศ์ตระกูล และทรัพย์สมบัติ ดังนี้

๑) ดื่มน้ำเมา ติดสิ่งเสพติดต่าง ๆ เป็นเหตุให้เกิดโทษ ดังนี้

- (๑) เสี่ยงทรัพย์
- (๒) ก่อการทะเลาะวิวาท
- (๓) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค
- (๔) เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง
- (๕) เป็นเหตุให้ไม่รู้จักร่างกาย
- (๖) เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา^{๔๑}

๒) เที้ยวกลางคืนเป็นเหตุให้เกิดโทษ ๖ ประการ คือ ดังนี้

- (๑) เชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาตน
- (๒) เชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาบุตรภรรยา

^{๓๘} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๘/๓๗๕.

^{๓๙} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๗๖.

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

^{๔๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๘/๒๐๒ – ๒๐๓.

- (๓) ชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
- (๔) เป็นที่สงสัยของคนอื่นด้วยเหตุต่าง ๆ
- (๕) มักถูกใส่ร้ายด้วยเรื่องที่ไม่จริง
- (๖) ทำให้เกิดความทุกข์หลายอย่าง^{๔๒}
- ๓) เทียวดูการเล่น เป็นเหตุให้เกิดโทษ ดังนี้
 - (๑) มีการรำที่ไหน (ไปที่นั่น)
 - (๒) มีการขับร้องที่ไหน (ไปที่นั่น)
 - (๓) มีการประโคมที่ไหน (ไปที่นั่น)
 - (๔) มีเสภาที่ไหน (ไปที่นั่น)
 - (๕) มีการบรรเลงที่ไหน (ไปที่นั่น)
 - (๖) มีเถิดเทิงที่ไหน (ไปที่นั่น)^{๔๓}
- ๔) การเล่นการพนัน เป็นเหตุให้เกิดโทษ ดังนี้
 - (๑) ผู้ชนะยอมก่อเวร
 - (๒) ผู้แพื่อยอมเสียดาวยทรัพย์ที่เสียไป
 - (๓) เสียทรัพย์ทันตาเห็น
 - (๔) ถ้อยคำเชื่อถือไม่ได้
 - (๕) ถูกมิตรดูหมิ่น
 - (๖) ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงาน เพราะเห็นว่านักเลงการพนันไม่สามารถเลี้ยง

ภรรยาได้^{๔๔}

- ๕) คบคนชั่วเป็นมิตร เป็นเหตุให้เกิดโทษ ดังนี้
 - (๑) เขามีนักเลงการพนันเป็นมิตร
 - (๒) เขามีนักเลงเจ้าชู้เป็นมิตร
 - (๓) เขามีนักเลงสุราเป็นมิตร
 - (๔) เขามีคนหลอกลวงเป็นมิตร
 - (๕) เขามีคนโกงเป็นมิตร
 - (๖) เขามีโจรเป็นมิตร^{๔๕}

^{๔๒}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๙/๒๐๓.

^{๔๓}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๐/๒๐๓ – ๒๐๔.

^{๔๔}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๑/๒๐๔.

^{๔๕}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๔ – ๒๐๕.

๖) เกียจคร้านทำงานเป็นเหตุให้เกิดโทษดังนี้

- (๑) อ้างว่า หนาวเกินไปแล้วไม่ทำงาน
- (๒) อ้างว่า ร้อนเกินไปแล้วไม่ทำงาน
- (๓) อ้างว่า เวลาเย็นเกินไปแล้วไม่ทำงาน
- (๔) อ้างว่า เวลายังเช้าเกินไปแล้วไม่ทำงาน
- (๕) อ้างว่า หิวเกินไปแล้วไม่ทำงาน
- (๖) อ้างว่า กระจายเกินไปแล้วไม่ทำงาน^{๔๖}

เมื่อบุตรเวณอบายมุข ๖ ประการเหล่านี้แล้ว ตั้งอยู่ในโอวาทของมารดาบิดา ซึ่งทำให้ท่านทั้ง ๒ มีความสุขใจ และมีความหวังว่า บุตรของเราเป็นคนดี และมีความหวังว่า บุตรของเราเป็นคนดีสามารถครอบครองทรัพย์ของเราได้ แล้วจึงมอบทรัพย์ให้บุตรครอบครองสืบล่วงต่อไป

๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศไปให้ ข้อนี้เป็นหน้าที่ที่พระพุทธรองค์ทรงให้บุตรจะต้องทำเป็นหน้าที่สุดท้าย เพื่อเป็นโอกาสให้บุตรบำเพ็ญความกตัญญูตเวทีที่จะตอบแทนพระคุณของมารดาบิดาไปถึงภพหน้าอันจะส่งผลให้มารดาบิดาผู้ล่วงลับไปแล้วจะได้ไปอุบัติในสุคติโลกสวรรค์

การบำเพ็ญความกตัญญูตเวที โดยการทำบุญอุทิศให้มารดาบิดาผู้ล่วงลับไปแล้วมีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก คือ ใน “สุตตนิบาต” ได้แสดงถึง เปรตญาติของพระสุทนต์เถระดังนี้

“พระเถระ กล่าวกับภิกษุเหล่านั้น แม้ทั้งหมดว่าท่านทั้งหลายจงให้ภัตตาหารตามที่ได้มาแก่ผม ผมจัดทำสังฆภัต เพื่ออนุเคราะห์ญาติทั้งหลายภิกษุเหล่านั้น จึงมอบภัตตาหารแก่พระเถระ พระเถระจึงนิมนต์สงฆ์มาแล้วถวายทานแล้วอุทิศบุญกุศล ว่าขอผลบุญกุศลนี้จงสำเร็จแก่มารดาบิดา และญาติพี่น้องของเรา ในลำดับที่พระเถระอุทิศแล้ว โภชนะอันประณีต ก็เกิดขึ้นแก่เปรตเหล่านั้น เปรตผู้เป็นพี่ได้โภชนะแล้วก็มาแสดงตนแก่พระเถระว่า พวกเราได้โภชนะแล้ว แต่ยังไม่มีความอิ่ม ท่านจงพยายามให้พวกเราได้อิ่มอิ่มเถิด พระเถระจึงไปหาผ้าเก่าตามกองขยะเย็บเป็นจีวรถวายแก่สงฆ์ แล้วอุทิศ ว่าขอผลบุญนี้จงสำเร็จ และเปรตญาติของเราเกิด ในขณะที่พระเถระอุทิศบุญนั้นเอง ผ้าก็ได้บังเกิดแก่เปรตญาติของพระเถระ”^{๔๗}

เรื่องเปรตญาติของพระสุทนต์เถระนี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า การอุทิศบุญกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้วมีผล หากมารดาบิดาของบุตรผู้อุทิศบุญนั้นไปอุบัติในคติภพที่รับผลบุญไม่ได้บุตรก็ได้รับผลบุญ และเป็นเครื่องแสดงว่าบุตรได้บำเพ็ญความกตัญญูตเวทีแก่มารดาบิดาสมบูรณ์แล้วอันเป็นเหตุให้บุตรมีความสุขความเจริญ

^{๔๖} ติ.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๓/๒๐๕.

^{๔๗} ชุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๔๑๖-๔๒๓/๒๓๓-๒๓๔.

การทำหน้าที่ของบุตรผู้ตอบแทนพระคุณของมารดาบิดาจึงนับว่าเป็นการบำเพ็ญความกตัญญูทวดเทวี บุตรคนใดได้บำเพ็ญความกตัญญูทวดเทวีต่อมารดาบิดาแล้ว บุตรคนนั้นก็จะได้รับอานิสงส์ คือ ได้รับอุดมมงคล^{๔๔} คือชีวิต มีแต่ความสุข ความเจริญ ทั้งในภพนี้ และภพหน้า

จากการพรรณนาการบำเพ็ญความกตัญญูทวดเทวีมานั้นสรุปได้ว่า มนุษย์ในโลกนี้เกิดมาได้ เพราะมีมารดาเป็นแดนเกิด และเลี้ยงดูจนเติบโตสามารถเลี้ยงดูชีวิตตนเอง ดังนั้น มารดาบิดาจึงเป็นบุพพการี ผู้ทำอุปการคุณให้แก่บุตรผู้เกิดมา และบุตรก็ต้องบำเพ็ญความกตัญญูทวดเทวี รู้อุปการคุณของท่านแล้วทำการตอบแทนในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงการบำเพ็ญความกตัญญูทวดเทวีสำหรับบุตรไว้ ๕ ประการ คือ ๑) ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ๒) ช่วยทำกิจของท่าน ๓) ดำรงวงศ์ตระกูล ๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมเป็นทายาทรับทรัพย์สมบัติ ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศไปให้ บุตรผู้ที่ได้บำเพ็ญความกตัญญูทวดเทวีครบ ๕ ประการแล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็นสัตบุรุษ คือเป็นคนดี บัณฑิตยกย่องสรรเสริญในโลก ละจากโลกนี้ไปแล้วย่อมมีความสุขในโลกสวรรค์ หากมารดาบิดาไม่ทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตร และบุตรไม่บำเพ็ญความกตัญญูทวดเทวีแล้ว มนุษย์ในโลกก็จะหาความสุขมิได้ ฉะนั้นความกตัญญูทวดเทวีจึงเป็นหลักธรรมค้ำจุนโลกให้มีความสุข

๒. ทักษิณทิส (ทิศเบื้องขวา) ได้แก่ ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ เป็นผู้ทำอุปการะแก่ศิษย์ดังนี้

ก. ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ พึงมีอุปการะแก่ศิษย์ ดังนี้

๑) ฝึกฝนแนะนำให้ศิษย์เป็นคนดี กล่าวคือ สอนให้ศิษย์ตั้งอยู่ในศีลธรรม ให้เว้นจากอกุศลธรรมทั้งปวง

๒) สอนวิชาการต่างๆ ให้ศิษย์มีความรู้วิชาชีพต่างๆ ซึ่งเป็นวิธีการดำรงชีวิตอย่างมีสุข

๓) สอนศิลปวิทยาการต่างๆ โดยสิ้นเชิงให้ศิษย์มีความรู้โดยรอบด้าน คือให้ศิษย์มีไหวพริบปฏิภาณ

๔) ยกย่องให้ปรากฏในหมู่คณะ คือ ช่วยสนับสนุนให้ศิษย์อยู่ในสังคมได้ เพราะหน้าที่การงานต่างๆ ในสังคมต้องมีการอุปถัมภ์กัน การช่วยเหลือกัน

๕) สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิส คือสอนให้ศิษย์รู้จักเล็งระวังรักษาตนในการดำรงชีวิตต่อไปได้ด้วยดี รับรองความรู้และความประพฤติของศิษย์ให้ปรากฏในสังคมซึ่งเป็นเหตุให้ศิษย์ได้รับการยอมรับในสังคม

ข. ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้ทำอุปการะแก่ศิษย์ดังพรรณนามาแล้ว ศิษย์พึงทำการตอบแทนอุปการะของครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ดังนี้

^{๔๔} พระสิริมังคลาจารย์, มงคลตถทิปนี แปลเล่ม ๒, หน้า ๒๐๙ - ๒๑๒.

๑) ลูกขึ้นต้อนรับ คือ แสดงความเคารพด้วยท่วงท่า เช่น การยกมือไหว้ เป็นต้น ทางวาจา เช่น กล่าวคำสวัสดิ์ เมื่อพบเห็นครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ทางใจ เช่น มีจิตสำนึกถึงอุปการะของท่านเหล่านั้นเสมอ

๒) ใฝ่ใจเรียน คือ ตั้งใจเรียนศิลปวิทยาการ โดยความเคารพ ไม่แสดงอาการที่ไม่เหมาะสมหรือต่อต้านการสอนของครู อุปัชฌาย์ อาจารย์

๓) ประณิบัติ คือการรับใช้ช่วยกิจการงานน้อยใหญ่ของครู อุปัชฌาย์ อาจารย์

๔) ยกย่องอุปการคุณของครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ให้ปรากฏในสังคม ไม่พูดสิ่งที่ไม่เหมาะสมอันจะเป็นเหตุให้ท่านเหล่านั้น เสื่อมเสียชื่อเสียง

๓. อุปริมทิส (ทิศเบื้องบนได้แก่ สมณะ สมณะในงานวิจัยนี้หมายถึง พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า เป็นผู้มียุติการแก่พุทธศาสนิกชน ดังนี้

ก. พระสงฆ์พึงทำอุปการะแก่พุทธศาสนิกชน ดังนี้

๑) ห้ามทำความชั่วทั้งปวง คือ เว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ได้แก่ทางกาย เว้นจากการฆ่า การลักทรัพย์ การประพฤตินิคม ทางวาจา เว้นจากการพูดมุสวาท การพูดคำหยาบ การพูดส่อเสียด การพูดเพ้อเจ้อ ทางใจเว้นจาก มิจฉาทิฐิ ความพยาบาท และโลภอยากได้ของผู้อื่น

๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี คือ ให้ตั้งอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ได้แก่ ทางกาย ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิคม ทางวาจา ไม่พูดมุสวาท ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพ้อเจ้อ ทางใจ คือ สัมมาทิฐิ ความไม่พยาบาท และความไม่โลภอยากได้ของผู้อื่น

๓) อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี คือ จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยความเมตตา พูดด้วยความเมตตาและคิดด้วยความเมตตา

๔) ให้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง คือ แสดงธรรมให้พุทธศาสนิกชนได้ฟังธรรมใหม่ๆ มากขึ้น

๕) บอกทางสวรรค์ให้ คือแนะนำให้ทำบุญกุศลอันเป็นเหตุให้เกิดในสุคติโลกสวรรค์

ข. ผู้ทำอุปการะแก่พุทธศาสนิกชนแล้ว พุทธศาสนิกชนต้องทำการตอบแทนอุปการะ ดังนี้

๑) จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยความเคารพ ไม่ทำสิ่งจะทำลายพระพุทธศาสนา

๒) จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยความเคารพ ไม่พูดสิ่งที่จะทำลายพระพุทธศาสนา

๓) จะคิดสิ่งใดก็ไม่คิดสิ่งที่จะทำลายพระพุทธศาสนา

๔) ต้อนรับความเต็มใจ คือ ไม่แสดงอาการไม่นับถือต่างๆ

๕) อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔ คือ ถวายอาหาร จีวร ภูษาที่ปกอาศัย ยารักษาโรค ตามโอกาสต่างๆ อันจะเป็นเหตุให้พระสงฆ์ดำรงอยู่ในสมณเพศได้

๔. ปัจฉิมทิส (ทิศเบื้องหลัง) คือ สามิภรรยาซึ่งสามิและภรรยานับว่ามีฐานะเท่ากัน ดังนั้นจึงมีการทำอุปการะและการตอบแทนซึ่งกันและกัน

ก. สามีพึงทำอุปการแก่ภรรยา ดังนี้

- ๑) ยกย่องให้เกียรติแก่ภรรยาปรากฏในสังคม
- ๒) ไม่ดูหมิ่น คือไม่ทำ พูด คิด สิ่งที่ทำให้ภรรยาเสียชื่อเสียง
- ๓) ไม่นอกใจ คือ มี สหารสันโดษ ไม่มีความสัมพันธ์กับหญิงอื่น
- ๔) มอบความเป็นใหญ่ในเรือนให้ คือ มอบหน้าที่การทำงานในบ้านให้ดูแล
- ๕) ให้เครื่องประดับในโอกาสต่างๆ เช่น วันเกิด เป็นต้น การทำเช่นนี้เป็นการ

สร้างความสามัคคีในเรือนอันเป็นเหตุให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ข. ภรรยาได้รับอุปการะจากสามีแล้วก็พึงทำการตอบแทนซึ่งกันและกันดังนี้

- ๑) จัดการทำงานในเรือนให้เรียบร้อย
- ๒) สงเคราะห์ญาติมิตรของสามีด้วยดีไม่ทำสิ่งที่จะทำให้ลายการอยู่ครองเรือนให้

แตกแยกกัน

- ๓) ไม่นอกใจ คือ ซื่อสัตย์รักเดียวใจเดียวต่อสามี ไม่มีความสัมพันธ์กับชายอื่น
- ๔) รักษาทรัพย์สินในครอบครัวให้ดี คือ รู้จักใช้จ่ายสิ่งที่ควรและไม่ควร
- ๕) ขยันทำการงานต่างๆ ไม่ให้อากุล คือ ทำสิ่งใดก็ทำสิ่งนั้นให้เสร็จเรียบร้อย ไม่

ตกค้างอันเป็นเหตุให้การครองเรือนอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

๕. อุตตรทิศ (ทิศเหนือ) ได้แก่มิตรสหาย บุคคลในโลกนี้จะต้องมีมิตรสหายเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ดังนั้นทุกคนจะต้องมีการทำอุปการะและการตอบแทนมิตรสหายดังนี้

ก. บุคคลพึงบำรุงมิตรสหายดังนี้

๑) เพื่อแบ่งปันปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ในคราวที่มิตรสหายเดือนร้อน

- ๒) พุดด้วยปิยวาจา ไม่ทำร้ายจิตใจ
- ๓) ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
- ๔) มีคนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์กัน
- ๕) ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน

ข. มิตรสหายผู้ได้รับการทำอุปการะแล้วพึงทำการตอบแทน ดังนี้

- ๑) เมื่อมิตรสหายประมาท ช่วยรักษาป้องกัน
- ๒) เมื่อมิตรสหายประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของมิตรสหาย
- ๓) ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งอาศัยได้
- ๔) ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
- ๕) นับถือญาติมิตรของมิตรสหาย

๖. เหมลิมทิส (ทิสเปื่องล่าง) ได้แก่ นายและคนรับใช้ ต่างมีหน้าที่ทำอุปการะและการตอบแทนกันดังนี้

ก. นายพึงทำอุปการะแก่คนรับใช้ดังนี้

- ๑) ทำให้การงานเหมาะสมกับกำลังของคนรับใช้
- ๒) ให้ค่าจ้างสมควรแก่การงาน
- ๓) ให้การดูแลในการเป็นอยู่ของคนรับใช้ เช่น ในยามเจ็บไข้ก็ให้การรักษา เป็นต้น
- ๔) ให้รางวัลสิ่งของตามโอกาส
- ๕) ให้อภัยตามโอกาส

ข. คนรับใช้พึงทำการตอบแทนแก่นายดังนี้

- ๑) เริ่มทำงานก่อนนาย
- ๒) เลิกทำงานหลังนาย
- ๓) ถือเอาสิ่งของที่นายบอให้
- ๔) ทำการงานของนายให้เรียบร้อย
- ๕) ยกย่องนายให้ปรากฏในสังคมไม่ทำสิ่งที่ทำให้นายเสียหาย

๒.๔.๒ วิธีการบำเพ็ญความกตัญญูทวนเวียนตามแนวคิดของนักปราชญ์ในพระพุทธศาสนา

พระมหาวชิรพงษ์ปัญญาชิโร (มะพารัมย์) กล่าวว่า การตอบแทนอุปการคุณมารดาบิดา คือ การบำรุงเลี้ยงดูท่านทั้ง ๒ ด้วยการเลี้ยงดูด้วยข้าวน้ำ เป็นต้น ด้วยการบิณฑบาต ด้วยการให้อาบน้ำ ฝ้าดูแลในยามมารดาบิดาเจ็บป่วย ตลอดชีวิตของท่านทั้ง ๒ ก็ยังมีได้ชื่อว่า บุตรได้ทำการตอบแทนอุปการะของท่านได้เพราะมารดาบิดาเป็นผู้มีอุปการะมาก

ส่วนบุตรคนใดให้มารดาบิดาผู้ไม่มีศรัทธาดำรงอยู่ในศรัทธาสัมปทา ให้มารดาบิดา ผู้ทุศีล ดำรงอยู่ในศีลสัมปทา ให้มารดาบิดาผู้ตระหนี่ดำรงอยู่ในจาคสัมปทา ให้มารดาบิดาผู้ไม่มีปัญญาดำรงอยู่ในปัญญาสัมปทา ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นชื่อว่าบุตรได้ทำการตอบแทนอุปการะของมารดาบิดา^{๔๔}

พุนทรัพย์ ขุนชิต กล่าวว่า วิธีการตอบแทนมารดาบิดา คือ

๑. การเลี้ยงดูด้านร่างกาย เป็นการเลี้ยงดูด้วยปัจจัย ๔ มีอาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม บ้านที่อยู่อาศัย ยามเจ็บป่วยก็พาไปพบแพทย์รักษาพยาบาล เป็นต้น
๒. การเลี้ยงดูด้านจิตใจ ได้แก่ การประพฤติตนอยู่ในโอวาทเชื่อฟังคำสั่งสอนของมารดาบิดา ไม่สร้างปัญหาให้มารดาบิดาทุกข์ใจ

^{๔๔}พระมหาวชิรพงษ์ปัญญาชิโร (มะพารัมย์), “การศึกษาเปรียบเทียบคำสอนเรื่องกตัญญูในลัทธิขงจื้อ กับในพระพุทธศาสนาที่มีต่อครอบครัว” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๕๘.

๓. การเลี้ยงดูด้วยปัญญา คือ แนะนำให้มารดาบิดามีศรัทธา มีศีล มีจาคะ และมีปัญญา ให้มารดาบิดาปฏิบัติธรรมฝึกพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาจนสามารถเข้าถึงธรรมสันนิบาตได้ ชื่อว่าเป็นการตอบแทนมารดาบิดาที่ดีที่สุด^{๕๐}

มารดาบิดาอนุเคราะห์ด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. หาภรรยาที่สมควรให้
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร

บุตรได้รับการอนุเคราะห์จากมารดาบิดาแล้วจึงพึงทำหน้าที่ ๕ ประการ ดังนี้

๑. ท่านเลี้ยงเรามา จักเลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจของท่าน
๓. ดำรงวงศ์ตระกูล
๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๕๑}

จากแนวคิดของนักปราชญ์ในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับวิธีการบำเพ็ญความกตัญญูกตเวทีที่บุตรพึงทำแก่มารดาบิดา สรุปได้ว่า

๑. การเลี้ยงดูมารดาบิดาด้านร่างกายด้วยปัจจัย ๔ มีอาหาร เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค
๒. การเลี้ยงดูมารดาบิดาด้านจิตใจด้วยการเชื่อฟังคำสอนของท่าน ไม่สร้างปัญหาให้ท่านทุกข์ใจ
๓. การเลี้ยงดูด้วยปัญญา ด้วยการแนะนำมารดาบิดาผู้ไม่มีศรัทธาให้มีศรัทธา ผู้ไม่มีศีลให้มีศีล ผู้ตระหนี่ให้มีจาคะและผู้ไม่มีปัญญาให้มีปัญญา

^{๕๐}นางพูนทรัพย์ ขุนชิต, “ศึกษาหลักจริยธรรมด้านกตัญญูกตเวทีของบุตรและธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดา ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนชั้นมัธยมปลาย โรงเรียนราชวินิตบางแคปานขำ กรุงเทพมหานคร” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๙), หน้า ๓๒.

^{๕๑}พระมหาบุญกอง คุณารโธ (มาหา), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความกตัญญูในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๘), หน้า ๘๑.

๒.๕ ประโยชน์ของการบำเพ็ญความกตัญญูทเวท

๒.๕.๑ ประโยชน์ของการบำเพ็ญความกตัญญูทเวทที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

๑. เป็นอุตมมงคลแก่ชีวิต ความเจริญ^{๕๒}
๒. ชีวิตมีแต่ความสุข ความเจริญ^{๕๓}
๓. เป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก^{๕๔}
๔. ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ^{๕๕}
๕. เป็นสัตบุรุษ คือเป็นคนดี มีคุณธรรม เป็นบัณฑิต^{๕๖}
๖. บัณฑิตพึงนมัสการและสักการะมารดาบิดาด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ เพราะการปรนนิบัตินั้น บัณฑิตย่อมสรรเสริญเขาในโลกนี้ เขาละจากโลกนี้ไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์^{๕๗}

๗. นรชนปฏิบัติชอบในมารดาบิดา ย่อมประสบบุญเป็นอันมาก บัณฑิตย่อมสรรเสริญนรชนนั้นในโลกนี้เขาจากโลกนี้ไปแล้วย่อมไปสู่สุคติโลกสวรรค์^{๕๘}

๘. กุลบุตรในโลกนี้ สักการะ เคารพ นบถือ บูชามารดาบิดาด้วยโศกทรัพย์ที่หามาได้ โดยความขยันทำการงาน มารดาบิดาย่อมอนุเคราะห์บุตรด้วยน้ำใจอันงามว่า ขอเจ้าจงมีอายุยืนนาน กุลบุตรนั้นพึงหวังได้ซึ่งความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อม^{๕๙}

๒.๕.๒ ประโยชน์ของการบำเพ็ญความกตัญญูทเวทที่ปรากฏในชาดก

๑. อำนาจของความกตัญญูทเวทที่ทำให้ชีวิตพ้นจากความตาย^{๖๐}
๒. อำนาจของความกตัญญูทเวทที่ทำให้ตายจากโลกนั้นไปแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๖๑}

^{๕๒} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๙/๘.

^{๕๓} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๓/๗๗.

^{๕๔} อง.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๔๔.

^{๕๕} พุ.อป. (ไทย) ๓๓/๓๒๑/๒๘๒.

^{๕๖} อง.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๗๗.

^{๕๗} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗-๑๐๘.

^{๕๘} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔/๗.

^{๕๙} อง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๑๐๕.

^{๖๐} ปัญญาสชาดก (รัตนปโกชชาดก), มูลนิธิอมสินเพื่อสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แปลนพรินต์, ๒๕๕๔), หน้า ๘๖-๙๕.

^{๖๑} ปัญญาสชาดก (พรหมโฆสราชาดก), มูลนิธิอมสินเพื่อสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แปลนพรินต์, ๒๕๕๔), หน้า ๓๘๕-๓๘๘.

๓. อำนาจของความกตัญญูทวนเวียนทำให้บรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้า^{๖๒}

๒.๕.๓ ประโยชน์ของการบำเพ็ญความกตัญญูทวนเวียนที่ตามการพรรณานักปราชญ์ใน พระพุทธศาสนา

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร) กล่าวว่า ความกตัญญูทวนเวียนที่มีเกียรติยศ ทำให้ถึงความเจริญ เป็นที่รักใคร่ของบุคคลทั่วไป ทำให้มีคนเคารพ นับถือ มีแต่ความสุข สำราญใจ บุญกุศลและปัญญาก็เกิดขึ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นมงคลชีวิต^{๖๓}

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ) ป.๕.๙) กล่าวว่า บุคคลผู้มีความกตัญญูทวนเวียนที่ได้รับอานิสงส์ดังนี้

๑. ทำให้รักษาคุณความดีไว้ได้
๒. ทำให้สร้างคุณความดีใหม่เพิ่มได้อีก
๓. ทำให้เกิดสติ ไม่ประมาท
๔. ทำให้เกิดหิริโอตตปปะ
๕. ทำให้เกิดขันติ
๖. ทำให้จิตใจผ่องใส มองโลกในแง่ดี
๗. ทำให้เป็นที่สรรเสริญของคนดี
๘. ทำให้มีคนอยากคบหาสมาคม
๙. ทำให้มนุษย์และเทวดาช่วยเหลือ
๑๐. ทำให้ไม่มีเวรไม่มีภัย
๑๑. ทำให้ลาภผลเกิดขึ้นได้ง่าย
๑๒. ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพาน^{๖๔}

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า บุคคลผู้มีความกตัญญูทวนเวียนที่ ย่อมทำให้โลกสงบเยือกเย็นงดงาม เขาสามารถทำการให้กลายเป็นพระ ทำยักษ์ให้กลายเป็นมนุษย์ที่ดี ทำคนตระหนี่ให้กลายเป็นคนใจบุญ บริจาคสิ่งของให้ผู้อื่น ทำให้คนมีใจริษยาให้กลายเป็นคนยินดีในคุณความดีของผู้อื่น^{๖๕}

^{๖๒} พระมหาพิทักษ์ สุเมโธ (ทองเหลือง), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาติ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๗.

^{๖๓} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), **มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มัทนังกุฎราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๓๘), หน้า ๔๖๑.

^{๖๔} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), **มงคล ๓๘**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๖), หน้า ๑๘๐-๑๘๑.

ประโยชน์ของการบำเพ็ญความกตัญญูทเวที สรุปได้ดังนี้

๑. ทำให้อุตมมงคลเกิดขึ้นในชีวิต
๒. ทำให้มีแต่ความสุข ความเจริญ
๓. ทำให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งปวง
๔. ทำให้เป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์
๕. ตายจากโลกนี้ไปแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์
๖. ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพาน
๗. ทำให้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

๒.๖ บุคคลตัวอย่างที่บำเพ็ญความกตัญญูทเวที

จากการศึกษาชาดกต่างๆ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพุทธจริยาวัตรในการบำเพ็ญความกตัญญูทเวทีต่อมารดาบิดา ตั้งแต่ครั้งยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี เพื่อตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงบำเพ็ญความกตัญญูทเวทีตลอดจนถึงพระชาติสุดท้ายได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยังทรงบำเพ็ญความกตัญญูทเวทีต่อพุทธบิดา และพุทธมารดา ในงานวิจัยนี้จะยกพุทธจริยาวัตรของพระพุทธองค์เป็นอุทาหรณ์ ดังต่อไปนี้

๒.๖.๑. การบำเพ็ญความกตัญญูทเวทีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๑) ในคราวที่พระพุทธองค์ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์แล้ว เสด็จขึ้นไปจำพรรษาบนดาวดึงส์เทวโลก เพื่อแสดงพระอิทธิธรรมโปรดพุทธมารดาจนได้บรรลุเป็นโสดาบัน^{๖๖}

๒) เสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์โปรดพุทธบิดาได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน ต่อมาได้บรรลุพระสกทาคามี พระอนาคามี และในวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพได้บรรลุเป็นพระอรหันต์^{๖๗}

๓) รตนปโชตชาดก ในกาลที่พระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ มีพระนามว่า รัตนปโชตกุมาร มีพระบิดาพระนามว่า พระเจ้ามหาราชา พระมารดา พระนามว่า พระนางสิริ รัตนอาภา ทรงครองเมือง นามว่า เมฆวดี คราวนั้นพระโพธิสัตว์เสด็จจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงมาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสิริรัตนอาภา ในคืนหนึ่ง พระนางสิริรัตนอาภาได้สุบินว่า มีบุรุษผิวกายดำ เอาดาบมาฟันพระนางแล้วล้วงเอาพระหทัยไป พระนางสิริรัตนอาภาจึงทูลให้พระเจ้ามหาราชาทรงทราบ และให้โหรหลวงทำนายพระสุบิน โหรหลวงทำนายว่า จะเกิดอุทกภัยใหญ่ เย็นวันนั้นก็เกิดอุทกภัยใหญ่

^{๖๕} พุทธทาสภิกขุ, กตัญญูทเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^{๖๖} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๘๗/๘๘.

^{๖๗} ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๔๐๒/๕๐๖.

พัดพระเจ้ามหาราช และพระนางสิริรัตนอาภาไปทำให้พระองค์ทั้ง ๒ แยกจากกัน พระเจ้ามหาราชถูกน้ำพัดไปสถานที่แห่งหนึ่ง พระนางสิริรัตนอาภาถูกพัดไปถึงภูเขาคือว่า จันทบรรพต พระนางสิริรัตนอาภา ทรงประสูติพระโอรส ในวันที่พระโอรสทรงประสูติมีแสงสว่างไปทั่วทั้งทรงขนานพระนามของพระโอรสว่า รัตนปโชตกุมาร พอพระกุมารมีอายุ ๕ ปี พระมารดาไปหาอาหารในป่าถูกมหายักษ์จับไว้ พระกุมารจึงพูดกับมหายักษ์ว่าท่านจงปล่อยพระมารดาของเรา เรายอมเอาชีวิตของเราให้ท่าน มหายักษ์พูดว่า เราจะขอกินหัวใจของท่าน พระกุมารไม่มีอาวุธ จะผ่าเอาหัวใจให้มหายักษ์จึงอธิษฐานว่า

กตญญูตาย เตเชน พุทโธโหมิ อนาคต

เอเตนสจฺจวชเชน สตถูปตตุ เม มุขา

ความว่า ข้าพเจ้าปรารถนาเป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคตกาล ด้วยอำนาจความกตัญญู ขอให้อาวุธจงตกลงมาตรงหน้าของข้าพเจ้าบัดนี้

อาวุธก็ได้ตกลงมาจากอากาศ พระกุมารพูดกับมหายักษ์ว่า ข้าพเจ้าขอไปกราบลาพระมารดาก่อน ท่านจงปล่อยพระมารดาของเราไป มหายักษ์รับคำแล้วพระกุมารก็ไปกราบลาพระมารดาแล้วเอาอาวุธผ่าอกควักเอาหัวใจวางลงบนพระหัตถ์ แล้วกล่าวคาถาว่า

กตญญูตาย เตเชน พุทโธโหมิ อนาคต

หทยขาตตุ มยหิ มา เม ยกฺขชียตุ

ความว่า ด้วยอำนาจความกตัญญูของข้าพเจ้า ขอให้ข้าพเจ้าได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปในอนาคตกาลดูกร มหายักษ์ ท่านจงกินหัวใจของเรา และขอชีวิตของข้าพเจ้าอย่าดับสูญ พระมารดาจึงตั้งสัจจะอธิษฐานว่า

กตญญูตาย ยุตโต โส พุทโธโหติ อนาคต

มมสจฺจานุภาเวน ขิปปชีวตุ โอรโส

ความว่า พระโอรสของข้าพเจ้าตั้งมั่นในความกตัญญูจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปในอนาคตกาลจริง ขอให้พระโอรสได้ชีวิตกลับคืนมาโดยพลัน

เมื่อจบคำอธิษฐาน พระกุมารก็ได้ชีวิตกลับคืน ภายหลังได้กลับไปกรุงเมฆวดีครอบครองราชสมบัติต่อไป^{๖๘}

๔) มหাপทุมชาดก ในกาลที่พระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์เป็นพระมหาปทุมกุมาร มีพระบิดาพระนามว่า พระเจ้าอังคเสนราช มีพระมารดาพระนามว่า พระนางสุเมขลาราชเทวี ทรงครองเมืองนามว่า อังควตินคร ในกาลนั้นมีกษัตริย์เมืองหนึ่งพระนามว่า พระเจ้ากุฎราช มาทำรบกับพระเจ้าอังคเสนราช เพื่อจะชิงเมืองอังควตินคร พระเจ้าอังคเสนราชเป็นผู้มีศีล ไม่ปรารถนาจะ

^{๖๘} ปญฺญาสชาดก (รัตนปโชตชาดก) เล่มที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แปลน พรินติง, ๒๕๕๔), หน้า ๘๖ - ๙๕.

รบจึงพาพระนางสุเมชลาราชเทวีหนีไปอยู่ป่าหิมพานต์ ต่อมาพระเจ้าอังคเนาราชเสด็จสวรรคต พระนางสุเมชลาราชเทวีทรงครรภ์แก่ และได้ทรงประสูติพระโพธิสัตว์ ในการพระโพธิสัตว์ประสูติมีมหาปทุมทองรองรับจึงขนานพระนามว่า พระมหาปทุมกุมาร พระมารดาทรงเลี้ยงพระโพธิสัตว์จนถึงอายุ ๑๖ ปี ในวันหนึ่งพระมารดาไปหาผลาหารในป่าอุกกุเฬำกัณฑ์ซื้อพระบาท พระมหาปทุมกุมารไปหาพระมารดานอนอยู่ในป่า ท้าวสักกเทวราชทรงเนรมิตพระองค์เป็นพราหมณ์มาพบ พระมหาปทุมกุมาร และบอกว่า ถ้าได้หัวใจมนุษย์ใส่ในปากพระมารดาก็จะปลอดภัย พระมหาปทุมกุมารก็ทรงปรารภว่าจะเชือดหัวใจของพระองค์จึงทรงอธิษฐานว่า

สเจฉินทามิ หทยั	พุทฺโธเสสสามิ อนาคเต
เอเตนสจฺจวชฺเชน	สตถิอานตุ เทวตา

ความว่า ถ้าข้าพเจ้าจะเชือดดวงหทัย ข้าพเจ้าจะได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล ด้วยวาจาสิ่งนี้จะขอเทวดาจงนำศรัตรารูธมาให้ข้าพเจ้า

พอจบคำอธิษฐาน ศรัตรารันเกิดแต่สายฟ้าก็ปรากฏขึ้น พระมหาปทุมกุมารจึงจับศรัตรามาอกเชือดเอาดวงหทัยใส่ปากพระมารดา แล้วพระองค์ก็สิ้นพระชนม์ พระมารดาฟื้นแล้วเห็นพระโอรสสิ้นพระชนม์แล้วก็เสียพระทัย ทรงตั้งสัจจะอธิษฐานว่า

ยทิเอวอิมฺสมม	กมมฺปุตเตนทุกฺกริ
มยฺหิอุตถายหทยั	ติกฺขสฺตเถน ฉินฺทีย
กตญฺญตาย เตเชน	ชีวตุ มมโอรส

ความว่า ข้าแต่ท่านผู้มีฐานะอันเสมอ กรรมนี้อันบุคคลทำได้ยาก บุตรของเราทำแล้วคือ ได้เชือดหทัยด้วยศรัตรา เพื่อข้าพเจ้า ด้วยเดชแห่งความกตัญญูขอพระโอรสจงฟื้นคืนชีพเถิด

พอจบคำอธิษฐาน ท้าวสักกเทวราชก็เอาโอสถทิพย์ชะโลมร่างกายของพระมหาปทุมกุมารแล้วพระกุมารก็ฟื้นคืนชีพอยู่เลี้ยงมารดาต่อไป^{๒๙}

๕) พหุลาคาวีชาดก ในอดีตกาล ในโกศลรัฐ มีบุรุษคนหนึ่งเลี้ยงแม่โค ชื่อว่า พหุลาคาวี พระโพธิสัตว์กำเนิดเป็นลูกโค วันหนึ่ง แม่โคไปหากินในป่าเห็นเสือโคร่งตัวหนึ่ง เสือโคร่งบอกแม่โคว่า วันนี้ข้าพเจ้าจะจับเธอกิน แม่โคจึงบอกเสือโคร่งว่า ท่านเสือโคร่ง ข้าพเจ้ามีลูกโคอยู่ตัวหนึ่งยังไม่อดนม ข้าพเจ้าจะกลับไปให้ลูกกินนมก่อน แล้วจะกลับมาให้ท่านกิน เสือโคร่งกล่าวว่า ถ้าเธอพูดจริงก็กลับไปแล้วมาให้ข้าพเจ้ากิน แม่โคกลับไปที่อยู่ให้ลูกกินนมแล้วกล่าวกะลูกโคว่า ลูกเอ๋ย แม่สัญญากับเสือโคร่งไว้ว่ากลับมาให้ลูกกินนมก่อนแล้วจะไปให้เสือโคร่งกิน ลูกโคฟังแล้วก็กล่าวกะแม่โคว่า แม่อย่ากลับไปเลย ลูกจะตอบแทนอุปการคุณของแม่โดยลูกจะไปให้เสือโคร่งกินแทนแม่ แม่โคไม่ยอมให้ลูกโค

^{๒๙} ปัญญาสชาดก (มหาปทุมชาดก) เล่มที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แปลนพริ้นติ้ง, ๒๕๕๔), หน้า ๓๑๔ – ๓๒๖.

ไปแล้วก็กลับไปหาเสือโคร่ง ลูกโคร่งให้เดินตามแม่โคไปแล้วพูดกับเสือโคร่งว่า ท่านอย่ากินมารดาของเรา เราจะยอมให้ท่านกินเอง เสือโคร่งได้ฟังแล้วคิดว่า ลูกโคนี้เป็นผู้มีความกตัญญู สรรเสริญลูกโคแล้วพูดกับลูกโคว่า ข้าพเจ้าจะไม่กินทั้ง ๒ เธอทั้ง ๒ จึงกลับไปเกิด

ท้ายสัททกสักเทวราชทราบเหตุนี้จึงมาหาแม่โค และลูกโคสรรเสริญลูกโคเป็นยอดกตัญญูต่อมารดา ยอมสละชีวิต เพื่อมารดาจึงตรัสคานี้ว่า

นตฺถิสจจํสมํปยุญฺ	นตฺถิขนติสมํสุภํ
กตญฺญตา สมา นตฺถิ	ติวริธุตตมวํ

ความว่าบรรดาบุคคลทั้งปวงจะเสมอด้วยสัจจะคำจริง ชนติ ความอดทน ความกตัญญู รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นทำแล้วแก้ตนไม่มี สัจจะชนติ และความกตัญญู ๓ ประการนี้เป็นกุศลอันประเสริฐ ท้าวสักกเทวราชจึงพาสัตว์ทั้ง ๓ คือ แม่โค ลูกโค และเสือโคร่งขึ้นไปดาวดึงส์เทวโลก ทรงประทานทิพยสมบัติให้สัตว์ทั้ง ๓ สัตว์ทั้ง ๓ ละอรรถภาพแล้ว แล้วบังเกิดเป็นเทพบุตรในดาวดึงส์เทวโลก

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสชาดกนี้แล้วตรัสพระคานี้ว่า

ยถาปิวจฺจนโก ปุพฺเพ	มาตุยา จ กตญฺญตา
กตญฺญตานุกาเวน	สคคํโสอุปฺปชติ

ลูกโค มีความกตัญญูต่อมารดา ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ด้วยอำนาจความกตัญญู^{๗๐}

๖) พรหมโฆสราชชาดก พระพุทธองค์เสวยพระชาติพระโพธิสัตว์ เป็นพระเจ้าพรหมโฆสราช ทรงครองเมืองกุสมปุรี มีพระมเหสีพระนามว่า พระนางสุนันทาเทวีในมัยนั้น พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระทรงอุบัติขึ้นในโลก พระเจ้าพรหมโฆสราชทรงอุปฐากพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์ และทรงบริจาคนแก่ชาวเมืองเป็นนิตย์ ท้าวสักกเทวราชทรงจะทดลองพระทัยของพระเจ้าพรหมโฆสราช จึงรับสั่งให้มาตลีเทพบุตรแปลงกายเป็นสุนัข แล้วพระองค์ทรงแปลงกายเป็นคนเลี้ยงสุนัขไปยืนอยู่กลางพระนคร มาตลีเทพบุตรผู้แปลงกายเป็นสุนัขจึงร้องเสียงดังกึกก้องไปทั่วพระนคร ชาวเมืองตกใจไปกราบทูลพระเจ้าพรหมโฆสราชพระเจ้าพรหมโฆสราชไปตรัสถามท้าวสักกเทวราชผู้แปลงกายเป็นคนเลี้ยงสุนัขว่ามีเหตุอะไร คนเลี้ยงสุนัขทูลว่า สุนัขหิวต้องการอาหาร พระองค์จึงรับสั่งให้หาอาหารไปให้สุนัขกินแล้วยังร้องเสียงดังอีก คนเลี้ยงสุนัขจึงทูลว่า ต้องการเอาพวกมนุษย์ผู้ไม่มีศีลธรรมให้สุนัขกินแล้วท้าวสักกเทวราชจึงปรากฏพระองค์ทูลพระเจ้าพรหมโฆสราชว่า คนเลี้ยงสุนัขก็คือพระองค์ สุนัขก็คือมาตลีเทพบุตรแล้วพระองค์ ตรัสคาถาแก่พระเจ้าพรหมโฆสราช และชาวเมืองว่า

เย กุฎฺฐิหารกตฺวา	เทวภูฏานิ รกฺขิตา จ
มาตาปิตุครุฎาตา	โปเสนติ ทิเนทฺเณ

^{๗๐} ปัญญาสชาดก (พหุลาวีชาดก) เล่มที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แปลนพริ้นติ้ง, ๒๕๕๔), หน้า ๓๕๑-๓๕๖.

กตัญญูตาหิสมปนา เต วิมานเวทิสสร

ความว่า คนเหล่าใดก่อสร้างกุฏิวิหาร และรักษาเทวสถาน กอปรด้วยความกตัญญู เลี้ยงดูมารดาบิดา พี่น้อง และครูอาจารย์ทุก ๆ วัน คนเหล่านั้นย่อมจะได้ไปอยู่ในวิมานเที่ยงแท้

จำเดิมแต่กาลนั้น พระเจ้าพรหมโฆสราชโพธิสัตว์ก็ตั้งมั่นในศีล บริจาคทาน เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วก็เสด็จไปสู่สวรรค์^{๗๑}

๗) สุวรรณสิริสาขาคก ในอดีตกาลครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองเมืองพาราณสี ได้มีสามภรรยาผู้เป็นจันทาล ฝ่ายภรรยาชื่อ จันทาลบัณฑิต พระโพธิสัตว์เสด็จปฏิสนธิในครรภ์ของจันทาลบัณฑิต ในกาลต่อมา สามีก่ถึงแก่กรรม ฝ่ายจันทาลบัณฑิตก็คลอดพระโพธิสัตว์ ก่อนที่พระโพธิสัตว์จะคลอดมาก็ดำริว่า มาดาบิดาของเราเป็นจันทาล ชีวิตลำบากเหลือใจ เราควรจะอธิษฐานให้คลอดออกมาแต่ศีระชะ โดยส่วนร่างกายขอให้ซ่อนอยู่ในศีระชะ ด้วยเดชแห่งสัจจะอธิษฐานของพระโพธิสัตว์ เวลาพระโพธิสัตว์คลอดออกมาก็มีเพียงศีระชะ มารดาเห็นบุตรมีแต่ศีระชะก็ไม่รังเกียจ รักใคร่เลี้ยงดูจนเติบโต พอพระโพธิสัตว์มีอายุ ๑๖ ปี ก็บอกมารดาว่า ลูกปรารถนาจะได้พระธิดาของพระเจ้าพรหมทัต พระเจ้าพรหมทัตมีพระธิดา ๓ พระองค์ คือ ๑) สุวรรณา ๒) สุวรรณจันทา ๓) สุวรรณคันธา มารดาของพระโพธิสัตว์จึงกล่าวว่า ลูกเอ๋ย เจ้าเป็นจันทาล เหตุใดจึงปรารถนาจะอภิเษกพระธิดา พระโพธิสัตว์จึงบอกมารดาว่าขอให้ไปขอกับพระเจ้าพรหมทัต ด้วยอำนาจของพระโพธิสัตว์มารดาจึงไปทูลขอพระราชธิดากับพระเจ้าพรหมทัต พระเจ้าพรหมทัตจึงตั้งเงื่อนไขที่เป็นไม่ได้คือ บอกมารดาพระโพธิสัตว์ว่า ถ้าเจ้าสามารถสร้างสะพานเงินสะพานทองตั้งแต่บ้านของเจ้ามาถึงปราสาทเราจะยกราชธิดาของเราให้อภิเษกกับลูกของเจ้า มารดากลับมาที่เรือนแล้วบอกแก่พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์จึงเนรมิตร่างกายให้สมบูรณ์ แล้วตั้งสัจจะอธิษฐานว่า

เยน สจเจน มาตริ

กตัญญูสมิฐิต อหัง

อุชฺจิตฺเตนปฏฺิขคฺคิ

เตน เสตฺโน ปชชตุ

ความว่า เรามีกตัญญูต่อมารดา ปฏิบัติโดยซื่อตรง โดยสัจจะขอให้สะพานเงิน สะพานทอง จงเกิดแต่บ้านของเราไปถึงปราสาทพระเจ้าแผ่นดิน

พอจบสัจจะอธิษฐาน ด้วยเดชอำนาจความกตัญญูของพระโพธิสัตว์ ท้าวสักกเทวราชจึงรับสั่งวิสสุกรรมเทพบุตรเนรมิตสะพานเงิน สะพานทอง ตั้งแต่บ้านของพระโพธิสัตว์ไปถึงปราสาทพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าเห็นอัศจรรย์จึงทรงดำริว่า บุตรของนางจันทาลมีบุญญาธิการจึงตรัสถามราชธิดาที่ ๑ และที่ ๒ ไม่ปรารถนาจะอภิเษกกับพระโพธิสัตว์มีสุวรรณคันธายินดีจะอภิเษกให้พระโพธิสัตว์กับราชธิดาคนสุดท้าย ด้วยอำนาจของพระโพธิสัตว์ทำให้พระเจ้าพรหมทัตไม่ทรง

^{๗๑} ปญญาสาขาคก (พรหมโฆสราชชาดก) เล่มที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แปลนพรีนติ้ง, ๒๕๕๔), หน้า ๓๘๕ - ๓๘๘.

รังเกียจ ทรงรักพระโพธิสัตว์ดุจพระราชโอรส ในยามราตรี ท้าวสักกเทวราชทรงมาพบพระเจ้าพรหมทัตแล้ว ตรัสว่า เราจะตั้งปัญหา ๔ ข้อแก่ท่าน ถ้าไม่มีใครตอบได้เราจะมาตีศีรษะท่านพระเจ้าพรหมทัตทรงตื่นบรรทมตกใจ ตรัสถามทุกคนก็ตอบไม่ได้ แล้วตรัสถามพระโพธิสัตว์ก็ตรัสตอบว่า ปัญหา ๔ ข้อ คืออะไร พระเจ้าพรหมทัตตรัสว่า

๑. อะไรที่ไม่แก่ หนุ่มเสมอ
๒. อะไรที่เรียกว่า รถ
๓. คนมีธรรมอะไรจึงเรียกว่า ราชา
๔. อะไรที่รุ่งเรืองทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

พระโพธิสัตว์ตอบว่า

๑. สิ่งที่ไม่แก่ หนุ่มเสมอ คือ ตัณหา
๒. เรือนรถมีกง มีล้อ มีดุม มีเพลลา มีงอน และเชือกรวมนักจึงเรียกว่า รถ
๓. คนมีธรรมอะไรจึงเรียกว่า ราชา ได้แก่ สังคหวัตถุ ๔ และทศพิธราชธรรม ๑๐
๔. อะไรที่รุ่งเรืองทั้งในโลก และโลกหน้า ได้แก่ พวกชนที่เกิดมาในตระกูลเศรษฐี

มีจิตเป็นกุศล บริจาคทาน รักษาศีล ๕ เจริญภาวนา ตายแล้วไปเกิดในสวรรค์ เรียกว่า รุ่งเรืองทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า

พระเจ้าพรหมทัตจึงแก้ปัญหามาให้ท้าวสักกเทวราช ท้าวสักกเทวราชพร้อมเทวดาทั้งหลายก็ให้สาธุการแด่พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ก็ทรงครองราชสมบัติต่อจากพระเจ้าพรหมทัตพร้อมทั้งเชิญมารดา มาประทับในพระราชวัง และทรงเลี้ยงดูพระมารดาตลอดชีวิต^{๗๒}

๘) วนาวนชาดก ในอดีตกาลมีพระราชพระนามว่า โกมลราชครองเมืองโกฏิมหานคร พระองค์มีพระมเหสี ๒ องค์คือ ๑) พระนางวลิกาเทวี ๒) พระนางกัณห์ลิลิตาเทวี พระโพธิสัตว์ปฏิสนธิในครรภ์ของพระนางวลิกาเทวี เมื่อพระนางคลอดพระโพธิสัตว์แล้ว พระนางกัณห์ลิลิตาเทวีมีความริษยาจึงสั่งให้หญิงรับใช้เอาพระโพธิสัตว์ไปฝังไว้ใต้ต้นจันทน์ในป่าแล้วเอาท่อนไม้ห่อด้วยผ้าเปื้อนเลือดในห้องของพระนางวลิกาเทวีแล้วบอกว่า พระโอรสของพระนางเป็นท่อนไม้เทวดาผู้สถิตที่ต้นไม้อันจันทน์จึงเลี้ยงดูพระโพธิสัตว์แล้วขนานนามว่า วนาวนราชกุมาร เมื่อวนาวนราชกุมาร อายุได้ ๗ ขวบจึงกล่าวคาถานี้ว่า

ปัจจุคุณัตว มาตุ	กตเวที ฐิตี ตาต
กริตวาน ปัจจุคุณิ	ทุกขา มุณจตุ สัพพทา

ความว่า ดูกรบุตร เจ้าจงตั้งอยู่ในกตเวทีรู้อุปการคุณของมารดาเจ้า แล้วจงทำการตอบแทนอุปการคุณให้มารดาเจ้าจงพ้นจากทุกข์ทั้งปวงเกิด

^{๗๒} ปญญาสชาดก (สุวรรณสิทธสาชดก) เล่มที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แปลนพริ้นติ้ง, ๒๕๕๔), หน้า ๔๓ - ๖๑.

เทวดาได้ กล่าวกับวนาวนราชกุมารว่า เจ้าเป็นราชกุมารของพระเจ้าโกมลราชกับพระนางวลิกาเทวีในโกกิมหานคร เจ้าถูกมเหสี ชื่อว่า กัณห์ลิมาทะวี สั่งให้เอาเจ้ามาฝังไว้ใต้ต้นจันทน์นี้เจ้าจงไปหาดาบสในป่าศึกษาศิลปวิทยาแล้วกลับไปช่วยแม่ของเจ้า วนาวนราชกุมารจึงไปเรียนศิลปวิทยาแล้ว ไปเฝ้าพระเจ้าโกมลราช เล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้พระเจ้าโกมลราชทราบ พระเจ้าโกมลราชทราบแล้วทรงพิโรธทรงรับสั่งให้จับพระนางกัณห์ลิมาทะวีไปประหารแล้วทรงรับพระโพธิสัตว์อยู่ในพระราชวังกับพระนางวลิกาเทวี ภายหลังพระเจ้าโกมลราชสวรรคต พระโพธิสัตว์ก็ทรงครองราชย์สมบัติทรงพระนามว่า พระเจ้าวนาวนราช^{๗๓}

๙) สุวรรณกัจจปชาดก ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตครองเมืองพารานสี มีสามีภรรยาอยู่คนหนึ่งไม่มีบุตร ในสมัยนั้น พระโพธิสัตว์ถือกำเนิดเป็นเต่าทอง วันหนึ่งสามีภรรยาออกไปในป่าพบเต่าทองเกิดความรักในเต่าทอง และรับเป็นบุตร ตั้งแต่นั้น พระโพธิสัตว์ผู้เป็นเต่าทองก็รู้อุปการคุณของสามีภรรยา ผู้เลี้ยงดูตนจึงมีความกตัญญู เต่าทองจึงพูดกับมารดาบิดาว่า ขอให้ท่านทั้ง ๒ หาไม้ไผ่มาผูกเป็นแพอยู่อาศัยบนแพ ข้าพเจ้าจะอยู่ใต้แพคอยระวังไม่ให้สัตว์ต่าง ๆ ในน้ำมากัดเชือกผูกแพ เมื่อมีอันตรายบนแพจึงกระดุ้งเชือกให้ข้าพเจ้ารู้ วันหนึ่งเกิดอุทกภัย มีเสือโคร่งงูเห่าลอยมาตามน้ำ และขอสามีภรรยาพักอาศัยชั่วคราว สามีภรรยาจึงกระดุ้งเชือกให้เต่าทองขึ้นมา เต่าทองพูดกับมารดาบิดาว่า เสือโคร่ง และงูเห่าเป็นสัตว์กตัญญู ไม่มีอันตราย ให้พักอยู่ได้ ต่อมาเมื่ออำมาตย์คนหนึ่งลอยน้ำมาขอสามีภรรยาพักอาศัย เต่าทองเห็นอำมาตย์แล้วพูดกับสามีภรรยาว่า ท่านทั้ง ๒ อย่าให้อำมาตย์คนนี้พักอาศัย เพราะเป็นคนอกตัญญู แต่สามีภรรยาไม่เชื่อ เต่าทองให้พักอาศัย พอใกล้ดแล้วสัตว์ทั้งหมดและอำมาตย์ก็ลากลับไป ฝ่ายเสือโคร่งรู้อุปการคุณของสามีภรรยา วันหนึ่ง พระเจ้าพรหมทัตเสด็จประพาสป่า ภัตตการบุรุษนำเครื่องอาหารเดินพลัดหลงไปพบเสือโคร่ง เสือโคร่งกินบุรุษนั้นแล้วเห็นถาดทองจึงคิดว่า วันนี้เราได้โอกาสตอบแทนคุณของสามีภรรยาจึงเอาถาดทองไปให้สามีภรรยา สามีภรรยาจึงเก็บถาดทองไว้ในบ้าน วันหนึ่งอำมาตย์มาเยี่ยมตายายเห็นถาดทองก็จำได้ว่าเป็นของในพระราชวัง มีจิตอกตัญญูคิดจะใส่ร้ายให้สามีภรรยาเดือดร้อนจึงไปกราบทูลพระเจ้าพรหมทัตว่า สามีภรรยาผู้อยู่บนแพได้ขโมยถาดทองในพระราชวัง พระเจ้าพรหมทัตจึงรับสั่งให้ไปจับสามีภรรยามาคุมขัง สามีภรรยาเสียใจจึงนึกถึงงูเห่า ก็รำพันว่า

กณฺหสฺส ปกตญฺญตฺวํ

มยฺหํ ทุคฺขปฺปตฺตํ เวน

ชานิสฺส นินฺโทสภาวํ

โทสํ อุกฺกชิปตฺวา มจฺโจ

ความว่า ดูการงูเห่า ท่านผู้กตัญญูยังไม่ว่าอำมาตย์ใส่ร้ายเราผู้ไม่มีความผิด งูเห่ารู้เรื่องแล้วก็เข้าไปในป่าเอายาเปลือกไม้แก้พิษงูแล้วเลื้อยเข้าไปหาสามีภรรยาในที่คุมขังแล้วพูดว่า ท่าน

^{๗๓} ปญฺญาสชาดก (วนาวนชาดก) เล่มที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แปลนพรีนติ้ง, ๒๕๕๔),

เอายาแก้พิษนี้ไว้ ข้าพเจ้าจะเลื้อยเข้าไปในพระราชวังแล้ว พ่นพิษใส่ตาของพระธิดาของพระเจ้าพรหมทัตให้ตาบอด เมื่อพระเจ้าพรหมทัตประกาศใครสามารถรักษาพระธิดาได้จะให้รางวัล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตรู้ว่าพระธิดาตาบอดก็ประกาศว่าใครสามารถรักษาตาของพระธิดาให้หายเป็นปกติจะให้รางวัลก็ไม่มีใครสามารถรักษาได้ สามิภรรยาผู้อยู่ในที่คุมขังก็บอกราชบุรุษว่า เรามีयरักษาตาของพระธิดา ราชบุรุษไปกราบทูลพระเจ้าพรหมทัตก็ทรงรังสั่งให้สามิภรรยาเข้าไปรักษาตาของพระธิดาจนหายเป็นปกติ พระเจ้าพรหมทัตจึงรับสั่งให้ปล่อยสามิภรรยา ท้าวสักกเทวราชเห็นเหตุการณ์ทั้งหมดแล้วทรงประสงค์จะยกย่องให้เต้าทองพระโพธิสัตว์ได้รับการยกย่องในพระนครจึงมาพบพระเจ้าพรหมทัตในเวลาเที่ยงคืนแล้วตั้งปัญหา ๕ ประการว่า

๑. อะไรที่ใหญ่แล้วกลับน้อยลง
๒. อะไรที่น้อยแล้วกลับมาก
๓. อะไรที่มากแล้วกลับมากขึ้น
๔. คนแก่ที่กลับเป็นเด็กคืออะไร
๕. เด็กกลับเป็นคนแก่คืออะไร

แล้วตรัสกับพระเจ้าพรหมทัตว่าถ้าท่านแก้ปัญหาลำนี้ไม่มีภายใน ๗ วัน เราจะมาทำลายพระนครของท่าน พระเจ้าพรหมทัตตื่นบรรทมก็ทรงตกพระทัย ประกาศให้ใครสามารถแก้ปัญหของท้าวสักกเทวราชได้จะมีรางวัลให้ แต่ไม่มีใครสามารถแก้ได้ เต้าทองทราบเหตุก็เข้าใจคำตอบของปัญหาลำนั้น จึงไปเฝ้าพระเจ้าพรหมทัตแล้วตอบแก้ปัญห ดังนี้

๑. บุคคลใดเกิดในตระกูลที่มั่งคั่งมีทรัพย์สมบัติมากบุคคลนั้นชื่อว่า เป็นใหญ่แล้วไม่ทำบุญให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา เขาจะไปแล้วเกิดในอบายภูมิมีนรก เป็นต้น ชื่อน้อยลง

๒. บุคคลใดมิได้ทำบุญไว้แต่ชาติก่อน เกิดมาในตระกูลต่ำช้า บุคคลนั้นชื่อว่า น้อย บุคคลนั้นเห็นอรรถภาพตนแล้ว จึงตั้งใจทำบุญกุศลมีการให้ทาน เป็นต้น เขาจะไปแล้วเกิดในโลกสวรรค์ชื่อว่า น้อยแล้วกลับมาก

๓. บุคคลใดเกิดในตระกูลสูง แล้วตั้งใจทำบุญกุศลมีการถวายทาน เป็นต้น เขาจะไปแล้วเกิดในโลกสวรรค์ เสวยความสุขในโลกสวรรค์ จุตจากโลกสวรรค์แล้วกลับลงมาเกิดในตระกูลสูง มีขัตติยมหาศาล เป็นต้น ชื่อว่า มากแล้วกลับมากขึ้น

๔. บุคคลใดแก่ด้วยอายุแล้วยังทำอกุศลกรรมนี้ปาณาติบาต เป็นต้น และชอบสมาคมกับเด็กหนุ่ม ๆ เขาจะไปแล้วเกิดในอบายภูมิมีนรก เป็นต้น ชื่อว่า คนแก่ที่กลับเป็นเด็ก

๕. บุคคลใดเป็นเด็กอายุ ๗ ปี เป็นผู้มัวปัญญาเป็นพหูสูต คบหาแต่กัลยาณมิตร ทำบุญกุศลมีการถวายทาน เป็นต้น บุคคลนั้นชื่อว่า เป็นเด็กโดยอายุ แต่เป็นคนแก่ด้วยปัญญา เขาทำบุญกุศลมีการถวายทาน เป็นต้น ละไปแล้วเกิดในโลกสวรรค์ ชื่อว่า เด็กกลับเป็นคนแก่

เต้าทองแก้ปัญา ๕ ประการเหล่านี้แล้ว ท้าวสักกเทวราชทรงให้สาธุการ พระเจ้าพรหมทัตทรงโสมนัส และทรงยกย่องเต้าทอง และทรงตั้งเต้าทองอยู่ในตำแหน่งอาจารย์ เต้าทองได้สอนพระราชา และประชาชนให้ตั้งอยู่ในกุศลกรรมมีการถวาทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เมื่อชนเหล่านั้นละจากโลกนี้ไปก็เกิดในโลกสวรรค์^{๗๔}

๑๐) สิริสาขาดก ในอดีตกาล มีพระราชาพระนามว่า พระเจ้าวัสสวดี พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางสุรสีศรอนเมืองบุพผดินคร มีพระโอรส ๗ พระองค์ คือ ๑. สุนัขัตตกุมาร ๒. จันทกุมาร ๓. สุริยกุมาร ๔. สุชนกุมาร ๕. สิงหเทพกุมาร ๖. กามเทพกุมาร ๗. พระโพธิสัตว์เป็นสิริสากุมาร

พระโพธิสัตว์ทรงประสูติทางพระโอษฐ์ พระเจ้าวัสสวดีทรงให้มัชชทายกพราหมณ์ทำนายพระกุมารซึ่งพราหมณ์คนนี้เป็นคนชั่วช้า รู้ยั่วว่า สิริสากุมารเป็นพระโอรสผู้มีอำนาจมาก จึงแก้งกลับทำนายว่าธรรมดาบุคคลจะตลอดทางทวารล่าง แต่พระกุมารประสูตทางพระโอษฐ์จึงมีเหตุไม่ดี พระกุมารเป็นกาลกรรณิ เต็บโตจะปลงพระชนม์พระมารดา พระบิดา จะแก้ได้ต้องเอาพระกุมารใส่เรือไปลอยในมหาสมุทร พระเจ้าวัสสวดีไม่มีปัญญาพิจารณาจึงเชื่อมัชชทายกพราหมณ์ พระนางสุรสีศรอนมารดาไม่ยอมจึงเสด็จไปกับพระโอรสถูกใส่เรือลอยไปในมหาสมุทร ทเวดาทั้งหลายก็คอยรักษาพระมารดาและพระโพธิสัตว์ เรือลอยอยู่ ๗ เดือน ก็ลอยกลับมา บุพผดินครตามเดิม อัยยิกพรมณฑ์ ผู้เคยเป็นอำมาตย์ของพระบิดาของพระเจ้าวัสสวดีมาเยี่ยมจึงกราบทูลว่า สิริสากุมารเป็นผู้มีอำนาจมาก มิใช่กาลกรรณิ และรู้ว่ามัชชทายกพราหมณ์มีจิตใจชั่วช้า ให้พระเจ้าวัสสวดีปลดออกจากตำแหน่งและขับไล่ออกไปจากพระนครแล้วทรงโสมนัสสิริสากุมาร ตั้งแต่วันที่สิริสากุมารประสูติจนถึงวันที่ได้กลับมาพระนครจึงตรัสเป็นครั้งแรกด้วยคาถาว่า

กตญญตา สปปริโส

อตตโน หิตกโรติ

ปรสส จ อตถิเนติ

สคคิโสอุปชชติ

ความว่า สัตบุรุษผู้มีความกตัญญูย่อมทำประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น ตายแล้วย่อมเกิดในสวรรค์

ในกาลต่อมาพระเจ้าวัสสวดีทรงมอบราชสมบัติให้สิริสากุมารเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่า สิริสาจักรพรรดิทรงบำเพ็ญทาน รักษาศีลเจริญภาวนา ในปัจฉิมวัยทรงชราภาพจึงมอบราชสมบัติให้พระโอรสครองราชสมบัติ ทรงเสด็จออกบำเพ็ญเนกขัมมบารมีเป็นฤษีในป่า ยังฉานสมบัติให้เกิดขึ้นสิ้นอายุแล้วไปเกิดในพรหมโลก^{๗๕}

^{๗๔} ปัญญาสชาดก (สุวรรณกัจฉปชาดก) เล่มที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แปลนพรีนติ้ง, ๒๕๕๔), หน้า ๒๘๗ - ๓๒๐.

^{๗๕} ปัญญาสชาดก (สิริสาชาดก) เล่มที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แปลนพรีนติ้ง, ๒๕๕๔), หน้า ๔๙๗ - ๕๓๓.

๑๑) สุวรรณสามชาตก ในกาลที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ พระนามว่า สุวรรณสามกุมาร ซึ่งเป็นบุตรของทูลดาบส และปาริชาติดาบลีอยู่ในป่าสุวรรณสามกุมาร เป็นผู้มีความกตัญญูทเวที่ต่อมารดาบิดาผู้ถูกงูเห่าพันพิษใส่ทำให้ตาบอด วันหนึ่งพระเจ้า ปิณัยักษ์ ครองเมืองพาราณสีประพาสาไปยังลูกศรไปที่สัตว์ป่า โดยพลาดมาถูกสุวรรณสามกุมารบาดเจ็บ แต่ด้วย อำนาจความกตัญญูทเวที่ทำให้นางเทพธิดามาช่วยเหลือด้วยการกล่าวสัจจริยาร่วมกับมารดาบิดา ของสุวรรณสามกุมาร ในที่สุดสุวรรณสามกุมารก็ฟื้น และมารดาบิดาของสุวรรณสามกุมารกลับ มองเห็นเป็นปกติ^{๗๖}

จากการที่ได้ศึกษาความกตัญญูทเวที่จากคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาและจากเอกสาร ของนักปราชญ์ได้อธิบายก็พอจะสรุปได้ว่า

ความกตัญญูทเวนี้ หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่ผู้อื่นทำแล้วตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่ง การกระทำดีของผู้อื่น และแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น

ความกตัญญูทเวที่มีความสำคัญอย่างยิ่งเป็นรากเหง้าของความดีทั้งปวง เป็น ประธานของกุศลธรรมทั้งหมด บุคคลใดมีความกตัญญูทเวที่อยู่ในใจแล้วบุคคลนั้นก็เป็นผู้กระทำ กรรมทางกายที่เป็นกุศลมีการให้เว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นต้น กระทำกรรมทางวาจาที่เป็นกุศลมีการเว้น จากการพูดมุสา เป็นต้น กระทำกรรมทางใจที่เป็นกุศลมีจิตที่เป็นสมาธิเชื่อกฎแห่งกรรม เป็นต้น

ลักษณะการบำเพ็ญความกตัญญูทเวที่ของบุคคลตัวอย่างมี ๒ ลักษณะ ดังนี้

๑. เลี้ยงดูในด้านกายภาพ คือ ร่างกาย

๒. ในด้านจิตใจ คือ ให้บรรลุโลกุตตรธรรม ๙ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๔

๒.๖.๒ ความกตัญญูทเวที่ในพระพุทธศานามหายาน

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ^{๗๗} กล่าวว่า พระพุทธศานามหายาน เป็นนิกายหนึ่งใน พระพุทธศาสนาซึ่งเค้ามามาตั้งแต่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปี มีการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ เพื่อ แก้ไขความประพฤติดังวินัยบัญญัติ ๑๐ ประการ มีภิกษุคณะใหญ่เรียกว่า มหาสังฆิกะ ได้แยกความ คิดเห็นและคณะออกไปเป็นส่วนหนึ่ง ซึ่งในภายหลังบางส่วนได้กลายเป็นมหายาน นิกายมหายานมี นามเรียกว่า "อุตตรนิกาย" แปลว่า "นิกายฝ่ายเหนือ" เพราะตั้งอยู่ทางภาคเหนือของอินเดีย ประเทศที่

^{๗๖} พระมหาพิทักษ์ สุขเมธ (ทองเหลือง), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาตก”, **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๗.

^{๗๗} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, **ประวัติศาสตร์ศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทรวมสาสน์ (๑๙๗๗) จำกัด จัดพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙๕-๑๙๖.

นับถือพระพุทธศาสนามหายานได้แก่ จีน เวียดนาม ญี่ปุ่น ทิเบต เกาหลี นอกจากนี้ยังมีประเทศสิกขิม และภูฏาน

กัณฐิณี มานะกิจ^{๗๘} กล่าวว่า พระพุทธศาสนามหายานได้เริ่มเผยแผ่เข้าสู่ประเทศจีนครั้งแรกในตอนปลายราชวงศ์จิ่ว แต่ยังไม่แพร่หลายเพราะติดขัดเรื่องภาษาในการสื่อสาร ต่อมาในต้นพุทธศตวรรษที่ ๗ พระเจ้าฮั่นเม้งตี้ แห่งราชวงศ์ฮั่นส่งราชทูตไปสืบพระพุทธศาสนา ณ ประเทศอินเดียและนิมนต์ภิกษุชาวอินเดีย ๒ รูป คือ พระกาศยปมาตังคะ และ พระธรรมรักขิตะ มานครยกเอียง นอกจากนี้พระเจ้าฮั่นเม้งตี้ยังทรงสร้างวัดขึ้นในนครฮกเอียงเป็นวัดแรก ชื่อ "วัดแปะเบย์" แปลว่า "วัดม้าขาว" เป็นปฐมสังฆารามของจีน พระกาศยปมาตังคะ ได้แปลพระพุทธรูปจากภาษาสันสกฤต เป็นภาษาจีน ชาวจีนในยุคนั้นได้เข้าใจพระพุทธพจน์ะ ก็มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาตั้งแต่นั้นมา ขุนนาง และชาวบ้านทำให้พระพุทธศาสนามหายานมีความรุ่งเรือง ชาวจีนมีความเชื่อเดิมก็ได้ผสมผสานพิธีกรรมต่างๆ เข้าในพระพุทธศาสนามหายานจนกลายเป็นพิธีกรรมและเป็นประเพณี พิธีหิ้งกระเจาต (พิธีทำบุญอุทิศให้บรรพบุรุษประจำปี) และพิธีกินเจ ซึ่งเป็นประเพณีที่ชาวจีนผู้นับถือพระพุทธศาสนามหายานได้ปฏิบัติสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

อภิพันธ์ ภคสกุลวงศ์^{๗๙} กล่าวว่า พระพุทธศาสนามหายานในประเทศจีนแตกต่างจากจะชี้ทางพันธุกรรมเหมือนคำสอนในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ยังมีการผสมผสานกับความเชื่ออื่นๆ มีพระพุทธเจ้าเพิ่มอีก ๒ ประองค์ คือ พระเกศขจรพุทธเจ้า และพระอมิตาภะพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์อีกหลายองค์ พระโพธิสัตว์ที่ชาวจีนนับถือมากที่สุด คือ พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ (เจ้าแม่กวนอิม) มีเทพเจ้าต่างๆ รวมอยู่ในพระพุทธศาสนามหายาน และมีประเพณีสำคัญที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เช่น ตรุษจีน สารทจีน พิธีหิ้งกระเจาต เซ่งเม้ง เทศกาลกินเจ เป็นต้น

จากการที่นักปราชญ์ได้อธิบายความเป็นมาของพุทธศาสนามหายานสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนามหายาน เป็นนิกายหนึ่งของพระพุทธศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นในปีที่ ๑๐๐ หลังปรินิพพานของพระพุทธเจ้าและได้แพร่หลายเข้าสู่ประเทศจีนครั้งแรกในพุทธศตวรรษที่ ๗ โดย พระเจ้าฮั่นเม้งตี้

^{๗๘} กัณฐิณี มานะกิจและคณะ, "ความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติของชาวไทยเชื้อสายจีน ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์", วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑-๒๒.

^{๗๙} อภิพันธ์ ภคสกุลวงศ์, "ยุทธศาสตร์การสร้างทำความเข้าใจความหมายของประเพณีแห่เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ปากน้ำโพ", วิทยานิพนธ์ดุขภูบัณฑิต, สาขาพุทธศาสตร์การพัฒนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๕๕), หน้า ๔๐-๔๑.

แห่งราชวงศ์ฮั่นของประเทศจีนส่งราชทูตไปประเทศอินเดียของพระสมณทูต ๒ องค์ คือ พระกาศยป มาตังคะ และพระธรรมรักขิตะ มาประเทศจีนและได้แปลพระพุทธรวณะจากภาษาอินเดียสู่ภาษาจีน ทำให้พระพุทธรศาสนาหายาน เจริญรุ่งเรืองมากชาวจีนได้ศรัทธานับถือพร้อมทั้งผสมผสานความเชื่อ เดิมเข้าในพระพุทธรศาสนาหายาน คือ พิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีกินเจ ซึ่งเป็นประเพณีที่สำคัญตั้งแต่ บรรพบุรุษสืบทอดมาถึงชาวไทยเชื้อสายจีนในประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน

อีกอรรถหนึ่ง

ก. โดยการปฏิบัติตามอัฐังคิกมรรค (แบบเถรวาท)

ข. โดยหลักฆาน (นิกายเซน)

ค. โดยหลักตันตรยาน

ง. โดยหลักภักดีต่อพระอมิตาภะพุทธเจ้า

๒.๖.๓ พิธีกรรมต่างๆ ในพระพุทธรศาสนาหายาน

พระพุทธรศาสนิกชนในพระพุทธรศาสนาหายานในประเทศจีนจะปฏิบัติตามหลักธรรม คือ ความกตัญญูกตเวทีเหมือนในพระพุทธรศาสนาเถรวาทแต่จะยึดมั่นในพิธีกรรมต่างๆ ตามเทศกาลในประเทศจีน ดังนี้

๑) เทศกาลตรุษจีน จะมีพิธีกรรมดังนี้

ก. สักการะบูชา กตัญญูกตเวทีถวายพระพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์ เทพเจ้าต่างๆ ในวัดจีน

ข. เช่นไหว้บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วด้วยอาหารคาวหวาน เป็นต้น

๒) เทศกาลเซ่งเม้ง ชาวจีนจะเช่นไหว้บรรพบุรุษที่หลุมฝังศพด้วยอาหารคาวหวาน เป็นต้น

๓) เทศกาลสารทจีน ชาวจีนจะประกอบพิธีทั้งกระเจาต อุทิศบุญให้บรรพบุรุษและวิญญาณผู้ไร้ญาติ โดยประกอบพิธีกรรมโดยพระสงฆ์จีน ในช่วง วันที่ ๑-วันที่ ๓๐ เดือน ๗ ตามปฏิทินจีน วันใดวันหนึ่งก็ได้ พิธีทั้งกระเจาตนี้เป็นพิธีที่สำคัญ เป็นพิธีกรรมที่ทุกคนมีส่วนร่วมโดยนำอาหารข้าวสารอาหารแห้งมาร่วมประกอบพิธีและเสร็จพิธีแล้วก็จะบริจาคสิ่งของต่างๆ ให้แก่บุคคลทั่วไป

๔) เทศกาลกินเจ เป็นเทศกาลที่ชาวจีน ในประเทศจีนได้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด โดยการถือศีลแต่งกายชุดขาว รับประทานอาหารมังสวิรัตเป็นเวลา ๑๐ วัน ตั้งแต่วันที่ ๑ - ๑๐ เดือน ๑๐ (ปฏิทินจีน) เพื่อ แสดงความกตัญญูกตเวทีต่อเทพเจ้า ๙ องค์ (ก๊วอ้วงไต้เต้) พิธีการกินเจนี้ได้สืบทอดจากบรรพบุรุษมาถึงชาวไทยเชื้อสายจีน ยังคงอนุรักษ์มาถึงยุคปัจจุบัน

๒.๖.๔ หลักธรรมและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑) หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท อาจารย์เสฐียร พันธีรชัย กล่าวว่า

(๑) มุ่งปฏิบัติตามทางโพธิสัตว์วรรค ยังไม่ปรารถนาความหลุดพ้นจนกว่าจะช่วยสัตว์อื่นให้หมดทุกข์ก่อน

(๒) มุ่งรักษาศรัทธาอย่างมั่นคง เพิ่มวินัยของพระโพธิสัตว์อีก ๕๘ ข้อ

(๓) แสดงสัทธิตริภักดิ์ รับว่าพระพุทธเจ้ามีพระกายเป็น ๓

(๔) ยืนยันพระพุทธภาวะมีอยู่ในสัตว์ไม่เลือกหน้าแม่แต่เดรัจฉาน

(๕) บุคคลจะตรัสรู้ (หลุดพ้น)

ก. โดยการศึกษาจากคัมภีร์ (ปริยัติ)

ข. โดยการบำเพ็ญทางใจ (ปฏิบัติ)

ค. โดยศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า

จากการที่นักปราชญ์และผู้ทรงคุณวุฒิได้อธิบายถึงหลักธรรมและพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทสรุปได้ว่า

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีความเหมือนกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทแต่เพิ่มเติมโพธิสัตว์วรรค ศีลพระโพธิสัตว์ ๕๘ ข้อ และหลักการปฏิบัติต่อพระอมิตาภะพุทธเจ้า ชาวจีนในประเทศจีนได้มุ่งปฏิบัติตามหลักธรรมความกตัญญูกตเวทีในพิธีกรรมต่างๆ ตามเทศกาลของจีนประจำปีโดยผสมผสานไว้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตั้งแต่บรรพบุรุษถึงปัจจุบันมีดังนี้ คือ ๑) เทศกาลตรุษจีน บูชาสักการะพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ เทพเจ้าต่างๆ ๒) เทศกาลเซ่งเม้ง เช่นไหว้บรรพบุรุษที่หลุมฝังศพ ๓) เทศกาลสารทจีน พิธีเซ่นไหว้บรรพบุรุษ และวิญญาณที่ไร้ญาติ ๔) เทศกาลกินเจ ทำพิธีคือ ศีล แต่งกายชุดขาวสักการะเทพเจ้า ๙ องค์ (กิวอ้วงใต้ตี) เป็นเวลา ๑๐ วัน^{๘๐}

๒.๖.๕ ความกตัญญูกตเวทีในลัทธิขงจื๊อ

กัณฐิณี มานะกิจ^{๘๑} กล่าวว่า ขงจื๊อเป็นนักปราชญ์จีน เป็นชาวเมืองหลู่ ประเทศจีน มีชีวิตอยู่ปลายราชวงศ์โจว เกิดก่อนพุทธศักราช ๘ ปี ถึงแก่กรรมในปี พุทธศักราช ๖๔ ปี ขงจื๊อสอนให้ทุก

^{๘๐} สัมภาษณ์คุณไพโรจน์ อิทธิชัยเจริญ, ประธานกรรมการจัดงานประเพณีแห่เจ้าพ่อ-เจ้าแม่เทศกาลตรุษจีน ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ประจำปี ๒๕๕๖-๒๕๕๗.

^{๘๑} กัณฐิณี มานะกิจและคณะ, "ความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติของชาวไทยเชื้อสายจีน ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์", วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๗), หน้า ๑๙.

คนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในโลกปัจจุบันหลักคำสอนจะเน้นความสัมพันธ์ระหว่างบิดา มารดา กับบุตรธิดา บุตรธิดาจะต้องมีความกตัญญูทวนเวทต่อบิดามารดา ทั้งยังมีชีวิตอยู่และล่วงลับไปจากโลกนี้แล้ว การที่ขงจื้อส่งเสริมให้บุตรธิดาเช่นไหว้บรรพบุรุษ เพื่อปลูกฝังเรื่องความกตัญญูทวนเวทและสอนการบูชาเช่นไหว้เทพเจ้าตามจารีตประเพณี

พระมณฑล ชูโตศรี^{๘๒} กล่าวว่า หลักการสอนของขงจื้อสอนไม่ให้ติดกังวลเกี่ยวกับเรื่องวิญญาณหลังความตาย แต่สอนให้บุตรธิดา เช่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษ เพื่อปลูกฝังความกตัญญูทวนเวทที่รู้คุณของบรรพบุรุษ มีความเคารพบรรพบุรุษอย่างจริงจังและสอนเน้นให้คนมีจิตสำนึกที่ดีตั้งแต่ระดับครอบครัวไปถึงระดับประเทศชาติ

อภิพันธ์ ภคสกุลวงศ์^{๘๓} กล่าวว่า ลัทธิขงจื้อ เป็นคำสอนที่มีความสำคัญ ซึ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมอย่างชัดเจน คือ ระหว่างพ่อแม่และลูก ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้อง ผู้ใหญ่กับผู้เยาว์ หลักคำสอนสำคัญ คือ ความกตัญญูทวนเวทต่อพ่อแม่ ผู้มีชีวิตอยู่และเช่นไหว้บรรพบุรุษ

สุชีพ ปุณฺณภาพ^{๘๔} กล่าวว่า ความกตัญญูทวนเวท เป็นรากฐานของชีวิตซึ่งบุคคลผู้เป็นบุตรธิดาจะต้องทำหน้าที่ต่อบิดามารดาเมื่อมีชีวิตให้มีความสุข เมื่อบิดามารดาตายจากโลกนี้ไปแล้วจะต้องทำหน้าที่ฝังศพของท่านทั้ง ๒ และจะต้องเช่นไหว้ตลอดไป ส่วนเรื่องการบูชาฟ้าดินมีมาก่อนยุคของขงจื้อ ขงจื้อได้รวบรวมคัมภีร์ต่างๆ เกี่ยวกับการบูชาฟ้าดินจึงนับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของลัทธิขงจื้อ

ทวีวัฒน์ ปุณฺทิกวิวัฒน์^{๘๕} กล่าวว่า ชาวจีนยุคโบราณมีความเชื่อว่า บรรพบุรุษของตนผู้ถึงแก่กรรมแล้วจะขึ้นอยู่บนสวรรค์ ดังนั้นชาวจีน จึงนิยมบูชาบรรพบุรุษ นอกจากนี้ก็มีความเคารพนับถือและเลื่อมใสพ่อแม่ปู่ย่า ตายาย ผู้ยังมีชีวิตให้มีความสุข ตลอดชีวิต พฤติกรรมเช่นเป็นเหตุก่อให้เกิด

^{๘๒} พระมณฑล ชูโตศรี, "ศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อ-เจ้าแม่ ปากน้ำโพที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยเชื้อสายจีน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์", วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมศึกษา" (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘.

^{๘๓} อภิพันธ์ ภคสกุลวงศ์, "ยุทธศาสตร์การสร้างความสำเร็จความหมายของประเพณีไหว้เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ ปากน้ำโพ", วิทยานิพนธ์ดุขภูบัณฑิต, สาขาพุทธศาสตร์การพัฒนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๕๕), หน้า ๔๐-๔๑.

^{๘๔} สุชีพ ปุณฺณภาพ, ประวัติศาสตร์ศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทรวมสาส์น (๑๙๗๗) จำกัด จัดพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า

^{๘๕} ทวีวัฒน์ ปุณฺทิกวิวัฒน์, ศาสนาและปรัชญาจีน ทิเบตและญี่ปุ่น, (กรุงเทพมหานคร : หจก.เอมมีเทรตติ้ง, ๒๕๔๑), หน้า

ความกตัญญูทเวที่ขึ้นในจิตสำนึกของชาวจีน ต่อมาขงจื๊อก็ได้สนับสนุนความกตัญญูทเวที่เป็นคุณธรรมสำคัญและเป็นหลักธรรมในลัทธิขงจื๊อ

ปราชญ์ทางวิชาการได้อธิบายถึงลัทธิขงจื๊อไว้ในหนังสือ "ศาสนาของโลก" ไว้ว่า ขงจื๊อได้สอนหลักความกตัญญูทเวที่เป็นหลักคำสอนสำคัญเกี่ยวกับบุคคลในครอบครัว ต้องทำหน้าที่ต่อบิดามารดาทั้งยังมีชีวิตเลี้ยงดูให้ดี เมื่อถึงแก่กรรมแล้วต้องตั้งป้ายวิญญาณพ่อแม่ไว้ในบ้าน ต้องเซ่นไหว้บูชาด้วยเครื่องสักการะอาหาร ผลไม้ทุกเทศกาล เช่น เทศกาลตรุษจีน เป็นต้น^{๘๖}

จินดา จันท์แก้ว^{๘๗} กล่าวว่า ขงจื๊อได้เน้นความสัมพันธ์ของบุคคล ๕ ประเภท คือ สามีกับภรรยา บิดามารดากับบุตรธิดา พี่กับน้อง ผู้ปกครองกับประชาชน เพื่อนกับเพื่อน ต้องมีความสัมพันธ์ด้วยความดี มีความกตัญญูทเวต่อกัน แต่ละครอบครัวและประเทศชาติก็จะต้องมีความสันติสุข ขงจื๊อสนับสนุนการบูชาบรรพบุรุษและบูชาฟ้าดิน ซึ่งท่านกล่าวว่าเป็นพิธีกรรมที่จะช่วยสร้างทัศนคติต่อความประพฤติดีงาม

เสฐียร พันธรั้ง^{๘๘} กล่าวว่า ความกตัญญูทเวที่เป็นรากฐานของคนดี บุตรธิดาต้องทำหน้าที่เคารพ และเลี้ยงดูบิดามารดาเมื่อมีชีวิตอยู่เมื่ót่านนั้นสิ้นชีวิตแล้วต้องจัดการฝังศพให้และเซ่นไหว้บรรพบุรุษและบวงสรวงสักการะบูชาฟ้าดินและเทพเจ้าตามจารีตประเพณี

พระมหาวชิรพงษ์ ปญญาวชิโร^{๘๙} กล่าวว่า บุตรธิดา ต้องมีความกตัญญูทเวต่อบิดามารดา เมื่อมีชีวิตอยู่ ดังนี้ ๑) เลี้ยงดูให้ท่านทั้ง ๒ มีความสุข ๒) ให้ความเคารพเชื่อฟัง ๓) ช่วยเหลือกิจการของท่าน ๔) ช่วยดำรงวงศ์ตระกูล เมื่อท่านทั้ง ๒ สิ้นชีวิตแล้วบุตรธิดาต้องทำหน้าที่ ดังนี้ (๑) การไหว้ทุกข์ (๒) จัดการฝังศพตามจารีตประเพณี (๓) เซ่นไหว้ตามจารีตประเพณี (๔) สืบสานเจตนารมณ์ของท่านอย่างไม่เสื่อมคลาย

จากปราชญ์ทางวิชาการทั้งหลายได้พรรณนาเกี่ยวกับความกตัญญูทเวที่ในลัทธิขงจื๊อสรุปได้ว่าขงจื๊อสอนหลักความกตัญญูทเวที่ว่าเป็นรากฐานของคนดี เป็นหน้าที่ของบุตรธิดาจะต้องปฏิบัติ

^{๘๖} ศาสนาของโลก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุริยบรรณจัดพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๐๑,

^{๘๗} จินดา จันท์แก้ว, ศาสนาปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๔

^{๘๘} เสฐียร พันธรั้ง, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๗.

^{๘๙} พระมหาวชิรพงษ์ ปญญาวชิโร (มะพารัมย์), "การศึกษาเปรียบเทียบคำสอนเรื่องกตัญญูในลัทธิขงจื๊อกับในพระพุทธศาสนาที่มีต่อครอบครัว" วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕-๓๐.

ต่อบิดามารดาเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ โดยการ ๑) เลี้ยงดูท่านทั้ง ๒ ให้มีความสุขตลอดชีวิต ๒) เคารพเชื่อฟัง ๓) ช่วยเหลือกิจการงานของท่าน ๔) ช่วยดำรงสืบต่อวงศ์ตระกูลเมื่อท่านทั้ง ๒ สิ้นชีวิตแล้วต้องทำหน้าที่ดังนี้ (๑) ไว้ทุกข์ (๒) จัดการฝังศพให้ถูกต้องตามจารีตประเพณี (๓) เซ่นไหว้ตลอดไป (๔) สืบสานเจตนารมณ์ของบิดามารดา ขงจื๊อให้การสนับสนุนการบูชาฟ้าดินตามประเพณีโบราณ ว่าเป็นสิ่งที่ควรทำเพราะเป็นการปลูกจิตสำนึกให้มีความกตัญญูทวนเวียนต่อธรรมชาติและส่งเสริมการประพฤติดีงามของมนุษย์ในสังคม